

KISS JÁNOS

A pártok szimbolikus arculata és érvelési sajátosságai a parlamenti vitákban

„Egyszer egy napon egy kérdésben tartottak beszédeket *Deáky* Lajos és *Deák* Ferenc. *Deáky* Lajos a megtartott beszéd után, melyben ellenezte a fennforgó javaslatot, leballag a stenograph (gyorsíró) irodába, és kéri a beszédét. A főnök rendelkezik: »Kérem a *Deáky*-beszédet!« Az illető gyorsíró, kinél nem a *Deáky*, hanem a *Deák* beszéde volt, rosszul hallja a nevet, s átnyújtja gépiesen *Deák* Ferenc beszédét a főnöknek, aki azt viszont látatlanul *Deák*ynak adja át.

Olvassa, betűzgeti az öreg *Deáky* figyelmesen, pontról pontra. Tetszik neki, helyel-hellyel bólint a nagy fejével, megelégedettség kéje sugárzik ráncos arcán, mígnem az oráció végén megütközve kiált fel: »De kérem, mi ez itt?! Hisz én nem fogadtam el a javaslatot!«

(*Mikszáth Kálmán 1882-es hírlapi karcolatából*)

A parlament napjainkban, számos történelmi funkcióváltozás után is a modern tömegdemokráciák politikai intézményrendszerének egyik alappillére. A demokratikus államok túlnyomórészt képviseleti, azaz – megnevezésükben is tükröződő módon – parlamentáris demokráciák. E jelentős szerepnek megfelelően a rendszerváltás óta Magyarországon is több társadalomtudományi műhelyben folynak valamilyen szempontból a Parlamentet (is) érintő kutatások. E palettáról azonban szinte teljesen hiányzik a Parlamentben folyó tevékenység empirikus vizsgálata. A törvényhozási és politikai vitákkal jobbra csak publicisztikák és újságcikkek foglalkoznak, a tudományos igényű diskurzus-, illetve tartomelemzések mind ez idáig főként a választási kampányok szövegeire és a politikai történések sajtóviasszhangjára összpontosították figyelmüket.

Pedig a Parlament által óriási mennyiségben „termelt” szövegek feldolgozásra kívánczó értékes adathalmazt jelentenek. Számos külföldi – elsősorban amerikai és német –, illetve egy-két hazai példa mutatja, hogy a politikai beszédek statisztikai, illetve tartalmi elemzésével (pl. Krippendorff 1970; 1995; Szabó 1994a) elméletileg megfelelően beágyazott, ugyanakkor sok tekintetben újszerűnek mutatkozó empirikus megállapítások tehetők a magyarországi politikai folyamatokról is. A parlamenti közbeszéd vizsgálata ugyanakkor ma már technikailag is könnyen kivitelezhető, hiszen a magyar Országgyűlésben elhangzott valamennyi felszólalást azonnal számítógépen rögzítik, rendezik, nyilvántartásokat és statisztikákat készítenek róluk, s ezek az adatbázisok teljesen nyilvánosak.*

ELMÉLETI HÁTTÉR, ADATOK, MÓDSZEREK

A Parlamentben folyó viták értelmezésére legalább háromféle elméleti megközelítés kínálkozik, amelyek mindegyikére igyekeztem tekintettel lenni a vizsgálat során. Ezek közül a politológiai értelmezés létjogosultsága a legnyilvánvalóbb, hiszen a felszólalások tartalma eredendően politikai – itt a fő probléma a manifeszt, illetve a látens tartalom megkülönböztetése. A beszédekből ugyanakkor a parlament mint fontos politikai intézmény funkciójával, működésével, hatékonyságával kapcsolatos problémákra lehet következtetni.

Ehhez kapcsolódik a beszédeknek a politikai nyilvánosság szempontjából történő vizsgálata, amelynek fontossága Jürgen Habermas nagy művének – *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* – megjelenése óta nem igényel bizonyítást. A parlamenti nyilvánosságnak a politikai nyilvánosságon belül és a politikai közvélemény alakításában betöltött szerepe ugyan számos vita tárgya – az azonban vitathatatlan, hogy a parlament működésének alapvető fontosságú jellemzője a plenáris ülések nyilvánossága, hiszen ezáltal lehetnek bármiféle kapcsolatban a képviselt állampolgárok az elvileg őket képviselő Országgyűlés tevékenységével. Mivel ezt a szempontot kiemelendőnek tartottam, az elemzést csak a plenáris ülésekre terjesztettem ki: a törvényhozó tevékenységben mégoly fontos bizottsági munkával, amely ugyanakkor jóval kevésbé látható a társadalom számára, nem foglalkoztam.

A parlamenti felszólalás a nyilvános kommunikáció speciális formája is, amelyben a „vevők” száma meghatározhatatlan. Magyarországon ugyanis egyelőre a közszolgálati rádió teljes egészében, a közszolgálati televízió pedig nagyobb részben élőben közvetíti az üléseket, amelyeket – az erre vonatkozó felmérések szerint általában 50–300 000 ember – meg is néz, illetve hallgat. A szociológiai-szociálpszichológiai jellegű kommunikációkutatás egyes irányzatai, illetve az általuk kidolgozott módszerek alkalmazása számos politikatudományi következtetés levo-

* E helyen kell köszönetet mondanom az Országgyűlési Irodaház Képviselői Információs és Tájékoztató Központja munkatársainak, akik minden segítséget megadtak a szükséges adatok megtalálásához.

nására is lehetőséget adnak, például a stílus, az érveléstechnikák, a szimbólumhasználat elemzése alapján.

A háromféle megközelítés egyfajta szintézisét adja a klasszikus politikai tudásszociológiából kifejlődött politikai szemantika irányzata. Kiindulópontja az, hogy a politizálás, politikacsínálás mindenekelőtt nyelvi, és általában véve szimbolikus jelenség (Szabó 1994a; 1994b). A politikai tagoltság valójában nyelvi tagoltság, így a politikai beszédben a politikai valóság nemcsak konstituálódik, hanem itt konstruálódik. Ebből pedig az következik, hogy a hatalom szerkezetét sem elsősorban ideológiák, eszmék vagy érdekek, hanem a politikai beszédek elemzése révén lehet megérteni. Am „a politikai beszélők rendszerint sem a logikai egyértelműség, sem a fogalmi tisztázottság követelményét nem teljesítik” (Szabó 1994a). Legfőbb funkciójának, a közösségi problémák politikai megfogalmazásának azonban éppen e jellemzői: homályossága, bizonytalansága révén képes megfelelni a politikai diskurzus, hiszen a politikai jelentésadás nem elsősorban leírások, tények, hanem érdekek, értékelések, identitások megfogalmazása révén jöhet csak létre. A bizonytalan értelmezésű szimbólumok, homályos kifejezésmódok révén a szöveg leíró, fogalmi oldalát tekintve a közösség megtalálja saját problémáit, miközben a metaforikus, képi világ révén a politikum is kifejeződik. A hermeneutikai elemzések rámutattak, hogy e módszer azért különösen hatékony, mert fogalmi gondolkodásunkat képi gondolkodás strukturálja. Így a politikusoknak is „megéri”, hogy mondanivalójukat metaforikus köntösben fejezzék ki, hiszen ezáltal „képecsk” észlelési minták kijelölésére, cselekvési valóság konstruálására. Szándékuk természetesen az, hogy a szimbólumaik által kiváltott hatás megfeleljen a megcélzott társadalmi csoportok értékvilágának. A szimbolikus jelentéstulajdonítással tehát a pártok egyrészt saját identifikációjukat erősítik, másrészt aktuális akaratuknak megfelelően kívánják formálni a társadalmi látásvizonyokat, s az összetett politikai tényeket leegyszerűsítve szelektív tudást és meghatározott érzelmekeket-értékeléseket alakítanak ki. A nyilvánosságon keresztül a tömegekhez eljutó politikai beszédek így immánens módon magában hordozzák a hatalomteremtést (Minogue 1986), miközben a beszédekben konstruált valóság hozzásegítheti őket ahhoz, hogy látszólag eltüntessék a politikából a hatalmat és a társadalmi különbségeket.

A következőkben ezekre az elméleti alapokra támaszkodva kísérlem meg az 1994-ben megválasztott magyar Parlament 1996 nyarán lezárult első féléidejében¹ folytatott politikai viták elemzését és a parlamenti pártok kommunikációs arculatának értelmezését. Nem a felszólalásokban megfogalmazott állítások igazságtartalmát tettem tehát vizsgálat tárgyává, hanem a beszédekben megnyilvánuló politikai tartalom – politikai ideológiák, stratégiák és viszonyok – jellemzőit, illetve ezek – nyilvánosság által is befolyásolt – kommunikációs kifejeződési módjait kívántam feltárni. Ebből kiindulva elsődleges fontosságú volt az ideológiai tartalmú vagy értékhordozó kifejezések, a politikai szimbólumok vizsgálata. Hipotézisem szerint ugyanis ezek előfordulási gyakorisága és kontextusa egyaránt jellemző az egyes pártokra, és ez a kapcsolat a tartalomelem-

zés eszközeivel ki is mutatható. A parlamenti kommunikáció elemzése pedig ez ideig kihasználatlan lehetőséget nyújt többek között a pártok különbözőségének, illetve egymáshoz való viszonyuk néhány jellemzőjének megragadására csakúgy, mint a nyilvánosság és a parlamenti tevékenység egymásra gyakorolt hatásának alaposabb megismerésére. Ennek megfelelően kíváncsi voltam arra, hogy a szimbólumhasználat jellegzetességei, pontosabban a belőlük kikövetkeztethető világnézet, attitűd- és értékvilág alapján milyen – szándékolt vagy szándékolatlan – látens politikai tartalma van az egyes frakciók felszólalásainak; milyen politikai irányzathoz tartozónak mutatkoznak a magyar parlamenti pártok; mennyiben felel ez meg az önmagukról állított, illetve deklarálni kívánt képnek; milyen téren és mekkora politikai távolság mutatkozik közöttük; valamint arra, hogy mennyiben irányul pusztán a demonstrációra, az álláspontok kinyilatkoztatására, illetve mennyiben problémamegoldó jellegű a parlamenti diskurzus. Mindezeket túl a – legközvetlenebbül politikai jellegű, ugyanakkor „műfajukból” adódóan is a legkövetlenebb – napi-rend előtti felszólalások egyes grammatikai sajátosságainak, valamint szókincsének és metaforikus tartalmának elemzése alapján megkíséreltem feltárni a pártok érvelésének jellegében, érveléstechnikáikban fellelhető különbségeket. A feltárt összefüggések érvényessége esetén ugyanakkor igaz állításként fogadható el az a közvetlenül nem bizonyítható feltételezés, hogy a képviselők párthovatartozása *sztochasztikus* összefüggésben van kommunikációjuk sajátosságaival. Persze a képviselők személyiségének különbözőségeiből következően számos (adott esetben megállapításaimnak ellentmondó) egyéni sajátosság is adódik.

A teljes szöveges adatállomány birtokában magától értetődően kínálkozott a vizsgálatok elvégzésére a tartalomelemzés (content analysis) módszerének alkalmazása. A tartalomelemzés kommunikációkutatási felhasználása, ezen belül a politikai szövegek elemzése igen hosszú múltra tekint vissza (Krippendorff 1970; 1995), ráadásul „sem időben, sem pénzben nem igényel sokat”, és „még egy egyetemista is elvégezheti egyedül, [...] ha rendelkezésre áll a kódolandó anyag” (Babbie 1995). Az eljárás jellegének megítélésében, főként pedig alkalmazhatósági feltételeinek meghatározásában viszont a vonatkozó szakirodalom (Antal 1976; Babbie 1995; Berelson 1952; Krippendorff 1995) sem egészen egységes. Magam – a legnagyobb kutatói szabadságot engedő álláspontot elfogadva – kvalitatív analízis mellett mennyiségi elemzést is végeztem a módszer segítségével.

A tartalomelemzés alapvetően közlések elemzésére alkalmas. Az adatokat ugyanakkor elsősorban „*szimbolikus* jelenségekként igyekszik megérteni”, feltárni „társadalmi szerepüket, hatásaikat és jelentőségüket”, és ennek érdekében „jelentésekkel, jelölési viszonyokkal, következtetésekkel és szándékokkal” foglalkozik (Krippendorff 1995). Így „a közleményekben olyan információkat is feltár, amelyek azokban nincsenek nyíltan kimondva, de – például az üzenet kódolásának módjában – el vannak rejtve” (Antal 1976). Mindkét megfogalmazás még szóhasználatában is arra utal, hogy e módszer révén megragadható a kifejezéseknek nemcsak a közvetlen, „konvencionális” jelentése, hanem a beszélő által

kimondani nem, csak érzékeltetni kívánt, de a diskurzus célját tekintve lényegi, „kommunikációs” jelentése² s az e mögött álló társadalmi implikációk: így többek között a politikai beszédek szimbolikus tartalma mögött meghúzódó – a politikai szemantika elméletében leírt – érdekek, szándékok és célok is.

A politikai szimbólumok esetében a megkülönböztethető tartalommal bíró legkisebb lexikai egységek, az önálló szavakból vagy jelzős szerkezetekből álló kifejezések előfordulását vizsgáltam a kétéves időszak összes felszólalásában. A beszédenként tagolt parlamenti számítógépes adatállományt szövegkereső program segítségével elemeztem. Az általam megadott kifejezéseket tartalmazó beszédek elmondójának nevét, és a felszólalás pontos adatait a gép kilistázta. Ennek alapján az említések száma – amely, mint arra már utaltam, az „érdeklődés tényét” mutatja – a képviselők párhovatartozásának azonosítása révén pártontként is összegeezhető volt. Ha a keresett kifejezés gyakorisága meghaladta a 300-at, a találati lista négy különböző helyéről $4 \times 75 = 300$ elemű véletlen mintát vettem, és ezek elemzésének eredményeit vonatkoztattam a teljes sokaságra. Az esetek zömében „csonkolt”, csak a szótöveket tartalmazó kifejezéseket adtam meg – például „parlamentáris demokrácia” helyett „parlament* demokr*” –, hogy a toldalékokat, illetve a csak néhány betűben eltérő, rokon értelmű kifejezéseket – például „parlamenti demokráciában” stb. – is megtalálja a gép. Logikai függvények – AND, OR, NOT – segítségével lehetőség volt bizonyos kifejezések egy mondaton belüli együttes előfordulásának vizsgálatára, ami azért fontos, mert a jellemző együttjárások gyakran beszédesebbek, mint az egyes kifejezések pusztá gyakoriságai (Antal 1976). (Például: a „nép*” és „nemzet*” kifejezések egy mondaton belüli előfordulása árulkodó jel.)

Nagy segítséget jelentett, hogy a keresési feltételeknek eleget tevő felszólalások szövegét – kívánságra – a program a képernyőre írta, és a keresett kifejezést kiemelte benne. Ezáltal sikerült az eljárás mechanikus jellegéből adódó tévedések (például: az ellenféltől idézett kifejezések) kiszűrése, ugyanakkor pedig a kommunikációs jelentést meghatározó kontextusok is vizsgálhatóvá váltak. Nagyon fontos ugyanis annak a megállapítása, hogy a keresett kifejezéshez használója pozitív, negatív vagy semleges attitűdöket társít, illetőleg, hogy állító vagy tagadó kontextusban, esetleg gúnyosan vagy számonkérőleg használja-e (lásd például a „szakértő kormány” kitétel lehetséges kontextusait). A kódolás egyértelműsége, valamint a szubjektivitás lehetséges mértékű korlátozása érdekében lehetőleg egyszerű distinkciókat alkalmaztam a kontextusok értékelésére: állító–tagadó; pozitív–negatív–semleges; magyar–külföldi, illetőleg a szövegekörnyezet témaköre stb. Megjegyzendő azonban, hogy a számlálással kapott adatok, a belőlük képzett gyakoriságok és megoszlások valamennyien ordinális mérési szintűek: a „szociális piacgazdaság” kifejezés az átlagosnál kétszer gyakoribb említése valamely párt részéről például pusztán azt jelenti, hogy az adott párt szimbolikájában, kommunikálni kívánt programjában a többiekénél fontosabb a szociális piacgazdaság szempontrendszerének hangoztatása; nem pedig azt, hogy az adott párt kétszer olyan „szociális”, mint az „átlag”.

A viták stílusának, az érveléstechnikáknak, a metaforáknak, illetve a manipuláció eszközeinek megismerésére a napirend előtti felszólalások szövegének kvalitatív tartalomelemzését végeztem el. Ehhez már mintavételre volt szükség: minden tizedik (9-re végződő sorszámú) ülésnap napirend előtti vitáiból gyűjtöttem ki a megfelelő nyelvi fordulatokat. A kutatói szubjektivitás ez esetben nagyobb veszélye miatt az eredmények egzakt statisztikai értékelésétől eltekintettem, és pusztán néhány – általánosan elterjedtnek, vagy karakterisztikusan bizonyos pártok felszólalásaihoz kötődő – jelenségre hívom fel a figyelmet, vállalva megállapításaim vitathatóságát.

A SZEREPLÉSI AKTIVITÁS ELTÉRÉSEI

A beszédek tartalmi jellemzőinek vizsgálata előtt indokolt röviden áttekinteni az elhangzott felszólalások mennyiségének pártonkénti megoszlását, hiszen a viták politikai irányultságát ez alapvetően meghatározza. A parlamenti statisztikákból kimutathatóan a kormánypártok – 72 százalékot meghaladó képviseleti arányukkal szemben – a felszólalásokból csak 45 százalékos arányt képviseltek az általunk vizsgált időszakban, szemben a 27 százaléknyi mandátummal rendelkező ellenzék 55 százalékos felszólalási arányával. A további elemzés kiindulópontjaként tehát meg kell állapítani, hogy felszólalásainak gyakoriságával a négy ellenzéki párt képes ellensúlyozni létszámbeli hátrányát, mondhatnám: *az Országgyűlés beszédtevékenységében legalább akkora a szerepük – és ebből adódó felelősségük –, mint a koalíciós pártoknak. (1. táblázat)*

Az ellenzéki pártok felszólalásszámai között is vannak ugyanakkor különbségek. A legaktívabb képviselőcsoport a kisgazdáké, ám ezt nagymértékben frakcióvezetőjük hiperaktivitásának köszönhetik: Torgyán Józsefé a kisgazda képviselőcsoport felszólalásainak 36 százaléka, és az összes képviselőt tekintve is háromszor annyi alkalommal nyilatkozott meg, mint a második leggyakoribb felszólaló MDF-es Sepsey Tamás. Ennek fényében a kisgazdákra vonatkozó további következtetések is más értelmezést kapnak: az FKGP jellemző metaforái, stílusa stb. több mint harmadrészen egyetlen képviselő tevékenységét tükrözik. A Fidesz frakciója volt a második legaktívabb képviselőcsoport a plenáris ülésen, az ő felszólalásai azonban jóval egyenletesebben oszlanak meg a frakciótagok, illetve az egyes parlamenti műfajok között. A Fidesz-éhez hasonló volt a – vizsgálatunk időszakának nagyobb részében még egyetlen frakciót alkotó, ezért egy egységként vizsgált – MDF és MDNP aktivitása is. A KDNP-é volt az ellenzék relatíve „legcsendesebb” képviselőcsoportja, ám egy-egy kereszténydemokrata képviselő így is kétszer annyit szólalt fel, mint az aktívabb kormánypárt, az SZDSZ egy-egy tagja. A több mint 50 százalékos mandátumarányú MSZP képviselői pedig csak a felszólalások 30 százalékát mondták el, annak ellenére, hogy számos képviselőjük kormánytagként – „hivatalból” – is igen gyakran szólalt meg.

1. táblázat

A frakciók néhány jellemző adata (1994. június 24.–1996. július 3.)

	MSZP (kormány- tagjaival)		SZDSZ (kormány- tagjaival)		MDF + MDNP		FKGP		KDNP		Fidesz		Összesen	
	db	arány (%)	db	arány (%)	db	arány (%)	db	arány (%)	db	arány (%)	db	arány (%)	db	arány (%)
A párt listás szavazati aránya 1994-ben	32,6		17,9		12,8		8,7		7,1		7,0		86,1	
A frakció átlagos létszáma (fő)	209	54,6	69	18,0	36	9,4	26	6,8	23	6,0	20	5,2	383	100,0
A frakció összes felszólalása	4779	30,0	2421	15,2	2907	18,3	2576	16,2	1592	10,0	1631	10,3	15906	100,0
Napirendi felszólalások	2998	30,7	1491	15,3	1956	20,0	1408	14,4	978	10,0	944	9,6	9775	100,0
Kérdések, interpellációk	1303	31,4	654	15,8	602	14,5	758	18,3	381	9,2	452	10,9	4150	100,0
Napirenden kívüli felszólalások	478	24,1	276	13,9	349	17,6	410	20,7	233	11,8	235	11,9	1981	100,0
Egy képviselőre jutó átlagos felszólalászsám	23		35		81		96		69		82		41	
A frakció részesedése a tárgyalási időből	29,8		16,7		18,5		15,9		9,7		9,5		100,0	

Az ellenzék aktívabb parlamenti tevékenységre törekvésének több oka is van. Fontosabbnak tartják a parlamenti beszédet, mint a kormány-pártok, ugyanakkor jobban rá is vannak utalva, hiszen egyéb politikai cselekvési lehetőségeik korlátozottabbak. A magyar politikai intézményrendszer tisztán parlamentáris jellege (Ágh 1994) is növeli parlamenti szereplésük jelentőségét. Emellett politikai érdekük, egyben demokratikus funkciójuk is a kormányhatalom tevékenységének folyamatos bírálata, az „ellenzéki alternatíva” felmutatása. (A kormányon levők ezzel szemben lehetőség szerint a Parlamenten kívül folytatják le vitáikat.) Nem árt utalni arra a tényre sem, hogy aki gyakrabban kommunikál, az számosabbnak, véleménye pedig elterjedtebbnek látszik valódi súlyához képest (Angelusz 1996). Ezt számba véve is feltűnő a napirenden kívüli felszólalások nagy aránya, különösen az ellenzék esetében: ebben a „műfajban” a felszólalások több mint 80 százalékát ők mondták el. Ebben döntő szerepe van a *sajtónyilvánosságnak*. Egyrészt a napirend előtti vitákat mindig közvetíti a televízió; pontos „menürendhez” kötött időpontjuk miatt a nézők-hallgatók is biztosan számíthatnak rá; az írott sajtó érdeklődését pedig az kelti fel, hogy ezeknek a vitáknak – mivel dominánsan aktuálpolitikai jellegűek – nagy a hírértékük, ráadásul ekkor csak a pártok vezető személyiségei, tisztségviselői szólalhatnak fel. Márpedig az ide vonatkozó vizsgálatok eredményei szerint a magyar politikai élet szereplői is abszolút jelentőséget tulajdonítanak a tömegkommunikációs nyilvánosságnak. Ennek okáról így vélekedik Lázár Guy: „Ázáltal, hogy a médiumok a politikai hatalomért folytatott harc legszembetűnőbb színterei voltak a rendszerváltás folyamán, az a tévhit alakult ki a közgondolkodásban – *de a szakmában, időnként pedig még a politika világában is* –, hogy az a politika, ami a rádióban, a tévében, az újságokban látható, hallható, olvasható. E tévhit kialakulásához persze hozzájárul az is, hogy az előző rendszerben a politikai nyilvánosság hiánya és differenciálatlansága miatt a tényleges politikai folyamatok rejtve maradtak, s a politika csak a médiumokban ölthetett testet” (Lázár 1995).

Az ellenzék nagyobb aktivitásra törekvése tehát természetes jelenség, ám az már a jelenlegi magyar parlamenti Házzsabály demokratikusságát is bizonyítja, hogy e törekvésük megvalósítására – a mandátumok és a felszólalások arányainak jelzett mértékű eltérése ellenére – lehetőségük is volt az ellenzéki politikusoknak. (Érdekes tény ugyanakkor, hogy az előző, 1990–1994-es ciklusban is ezek az akkor még javarészt a kormánytábor erősítő pártok politikusai mondták el a beszédek nagyobb részét.) Összességében olyan helyzet alakult ki a magyar Parlamentben, amelyben a pártok szereplésének megoszlása – az ellenzék csekély felülreprezentáltsága mellett – nagyjából az 1994-es listás választási eredményeknek felel meg. Ez megítélésem szerint a magyar választási, illetve parlamenti szabályok pozitívumaként értékelhető, hiszen az ellenzék tényleges szavazatarányát is meghaladó mértékben vehet részt az Országgyűlés munkájában, ugyanakkor a listás elvet a területivel kombináló, és így a győztest preferáló választási rendszer miatt mindez nagyobb kormányzati stabilitás, kisebb parlamenti fragmentáció mellett valósulhat meg. Az Országgyűlés így megfelelően betölti a politikai érdek-artikulációban

a mai demokratikus politikai rendszer által számára kijelölt – bár ma már nem elsődleges fontosságú – szerepét.

A felszólalási számok különbségeinek képviselónkénti elemzése is szolgál néhány érdekességgel. A legfontosabb ezek közül talán az, hogy a plenáris ülések arculatát viszonylag kisszámú, gyakran felszólaló képviselő határozza meg. Mindegyik pártban van tíz-húsz vezérszónok, aki a frakció beszédeinek 45–75 százalékáért „felelős”. Ezek a képviselők jó-részt pártjukban, illetőleg a kormányban is vezető szerepet töltenek be, és annak arculatát a parlamenten kívül is meghatározzák. A beszédek e koncentrálódásában természetesen az is közrejátszik, hogy a Házzsabály számos esetben a kormányon, a frakciókon, illetve a bizottságokon belüli tisztségviseléshez köti a felszólalás jogát. Ezenkívül a frakciók többségében megvannak az egyes szakkérdések hivatalos „felelősei”, akik emiatt szintén gyakori szereplők. A sűrűn felszólalók táborában csak kevés nagy szereplési vágytól hajtott „mezei” képviselő található; a többiek számára inkább a választóköri, illetve a bizottsági munka a parlamenti tevékenység lényegi eleme (és természetesen az aktív jelenlét a pártjuk által fontosnak tartott kérdésekről történő szavazásokon, a szavazatok „tömegének” biztosítása).

A pártok parlamenti retorikájának jellemzőit megformáló képviselők tehát többségükben a pártok irányítói, a politikai arculatok kialakítói közül kerülnek ki, így a parlamenti frakciók beszédeinek szimbolikus jegyei elmondóik személyének nagyfokú azonosságából eredően is hűen tükrözik a pártok szimbólumrendszerének jellegzetességeit. Mindent egybevetve leszögezhető: a pártok dominálják a magyar politikát is, és a parlament – nyugati társaihoz hasonlóan – nem tekinthető a politikai akaratképzés elsődleges színhelyének; az egyes parlamenti képviselők pedig nem tekinthetők az érdek-artikuláció elsődleges fontosságú szereplőinek.

A FELSZÓLALÁSOK ÉRTÉKVILÁGA ÉS SZIMBOLIKÁJA

„A különböző (tulajdoni, munkamegosztási, elosztási, szellemi-kulturális) dimenziókban keletkező érdekek politizálódása a pártok között mindig *ideológiai* és *tradicionális* alapon is racionalizálódik” (Szabó 1994b). Emellett a politikai csoportkonfliktusok egyik része kifejezetten ideologikus, de a funkcionális (gazdasági, érdek-)konfliktusok szintén gyakran öltenek ideológiai színezetet (Körösi 1993). A tudatosan választott politikai *értékek* pedig mérceként funkcionálnak, magatartás-befolyásoló és – bizonyos pragmatikus célok elérésének szándéka mellett – a modern politikai pártokban tevékenykedő egyének integrálásában is meghatározó a szerepük. Ezeknek az alapvető összefüggéseknek megfelelően a parlamenti felszólalások szimbólumrendszerében tükröződő ideológiák és politikai értékvilágok jellemzése a tartalomelemzés központi jelentőségű kérdése volt.

Ehhez először is olyan „szimbólumszótárt” kellett összeállítani, amely a magyar Országgyűlés pártjaiban fellelhető főbb politikai irányzatok va-

lamennyi lényegesebb tulajdonságára utal, azokkal egyértelműen megfeleltethető, ugyanakkor vélhetően a felszólalásokban viszonylag nagyobb gyakorisággal használt kifejezéseket tartalmaz. A szimbólumokat a háromdimenziós politikai mező – liberális, szocialista-szociáldemokrata, kereszténydemokrata-konzervatív – keretei között értelmeztem, mert a magyar parlamenti pártok is ilyen kategóriák mentén határozzák meg leggyakrabban politikai jellegüket, és mert a politológiai irodalomban alkalmazott egyéb minősítések – baloldali, polgári, nemzeti radikális, centрупárt, néppárt stb. – kevésbé egyértelműen azonosíthatók ideológiai és érték kategóriák révén. Az említett eszmekörök megnevezéseit – amint a vizsgálat során kiderült – elsősorban egymás azonosítására használták a politikai ellenfelek a viták során. Így célszerűbbnek bizonyult az egyes politikai ideológiákban kiemelt értékek előfordulási gyakoriságának vizsgálata. Ezek egyrészt a pártok önképének, identitásának legáltalánosabban kifejezett megtestesítői; másrészt a vizsgálat azt is kimutatta róluk, hogy az érvelések során jól használható eszközt jelentenek: lehetővé teszik konkrét ügyekben elfoglalt álláspontok általános szintre és elvi kérdéssé emelését. Az ilyen értékek egy részének megnevezésére több rokon értelmű és hangzású kifejezés ismert, és a választás közöttük már stílusos különbségeket is tükröz (polgár-állampolgár; szociális/társadalmi igazságosság; nemzeti/történelmi hagyományok stb.) – más esetekben egyértelműbb az azonosítás (demokrácia, jogállam, egyenlőség, keresztény erkölcs stb.).

A másik vizsgált kifejezéstípust az említett ideológiákban központi szerephez juttatott, a megfelelő pártok által hangsúlyosan képviselt *társadalmi csoportoknak*, illetve legfontosabb *érdekeiknek* – néhol szintén stílusos különbségeket is tükröző – megnevezései alkotják (civil társadalom, munkavállaló, nemzeti középosztály stb., illetve szabadság-piacgazdaság, megélhetés, igazságtétel stb.). Emellett néhány, pártokhoz-ideológiákhoz közvetlenül nem kötődő, elsődlegesen nem politikai jelentőségű kifejezés előfordulásának különbségeire is kíváncsi voltam, mert feltevélezcim szerint a politikai attitűdök, illetve a képviselt érdekek eltérései ezek előfordulásában is szignifikáns különbségeket okozhatnak (erkölcs, tolerancia, pragmatizmus stb., lásd a 2E táblázatot). Nyilvánvaló jelentősége volt végül néhány szimbolikus eseményre (pl.: 1848, pártállami korszak) és személyiségre (pl. Eötvös József, József Attila, Jézus Krisztus) vonatkozó utalás számbavételének is. Természetesen ezek a besorolások korántsem kizárólagos érvényűek, helyenként pedig kifejezetten durva egyszerűsítések: egyrészt ugyanis a megfelelő ideológiáknak is vannak érintkezési pontjaik, másrészt a felsorolt értékek-érdekek zöméhez az emberek többségének pozitív attitűdje kötődik. Mindemint inkább az egymáshoz viszonyított előfordulási gyakoriságuk a jellemző. (Természetesen ez is sok, részben véletlen tényezőtől függhet: elsősorban a plenáris ülések témáinak jellegétől, de a ritkábban használt kifejezéseknél gyakran tetten érhetők voltak egyes képviselők egyéni szóhasználatának sajátosságai is.)

E megfontolások alapján választottam ki eredetileg kb. 200 szimbólumot. A kis esetszám miatt ezek negyedrésze érdemben értékelhetetlen-

nek bizonyult, így az elemzésben végül mintegy 150 kifejezés adatait használtam fel. A számlálás után pártonként kapott abszolút előfordulási gyakoriságokat, hogy egymással összevethetők legyenek, a frakciók felszólalásszámainak arányaihoz viszonyítottam. Ezek után azt kellett eldönteni, hogy a felszólalási arányok, illetve a kifejezés előfordulási arányai közötti eltérések szignifikánsnak tekinthetők-e. Ezt (90%-os szignifikancia-szinten) F-próbával ellenőriztem. Az eltérés mértékét azonban már magam állapítottam meg és kategorizáltam három-három fokozatban: ha valamelyik párt egy kifejezés előfordulásainak több mint 50 százalékát produkálta, *hegemón* szerepűnek minősítettem az adott szimbólum használatát tekintve; ha említési aránya legalább 40 százalékkal haladta meg a párt felszólalási arányát, akkor *domináns* szerepűnek; ha 20–40 százalékkal, akkor szignifikánsan *átlag fölöttinek*. Az ellenkező irányban hasonló megkülönböztetést alkalmaztam, illetve a legalsó kategóriának az adott kifejezés abszolút hiányát tekintettem. Az e kategorizálás révén kapott *hét fokú skála* segítségével jutottam a 2A–2E táblázatokban szereplő eredményekre. (A jelölések magyarázata a 2E táblázat után található.)

Az eredmények ismertetésénél első helyre kívánczik annak megállapítása, hogy hány politikai szimbólum, ideologikus kifejezés szerepelt a parlamenti vitákban. Nos, több esetben előfordultak 2000–4000-es gyakoriságok, ami azt jelenti, hogy a beszédeknek – beleértve a három-négy mondatos felszólalásokat is – mintegy 12–25 százalékában használták őket, gyakran egy hozzászóláson belül többször is. Ez, valamint az a tény, hogy az általam megadott kifejezések többsége értékelhető gyakorisággal fordult elő, megítélésem szerint arra utal, hogy a magyar parlament vitái összességükben meglehetősen szimbolikusak, az *ideologikus, értékelvű érvelés pedig komoly szerepet kap a vitákban*. A képviselők maguk persze némileg másként látják ezt a kérdést. Az „ideológia” kifejezés kontextuális elemzése során kiderült, hogy a felszólalók többsége valamelyik másik pártot, illetve pártokat minősített ideologikusnak, miközben saját ideológiamentességét – mint értéket – hangoztatta. A táblázatból azonban az tűnik ki, hogy a Fidesz használt összességében a legkevesebb olyan kifejezést, amelynek ideológiai tartalma is van, utána sorban az SZDSZ, az MSZP, az MDF–MDNP, illetve – nagy különbséggel – a KDNP és az FKGP következik. E megfigyelést általánosítva azt mondhatjuk, hogy – parlamenti tevékenységük alapján – ez volt a pártok sorrendje a vizsgált időszakban a „pragmatikus-ideologikus” distinkció alapján képezhető szemantikus differenciál-skálán. A további megfigyelések értelmezéséhez is figyelembe kell venni ezt az általános körülményt, hiszen az egyes szimbólumok használatának megoszlását is nagymértékben befolyásolja: a pragmatikus pártok alulreprezentáltak az ideologikus tartalmú kifejezések többségének használatában.

2. táblázat

Néhány politikai szimbólum, illetve egyéb kifejezés gyakorisága és pártok közötti megoszlása a Parlament plenáris ülésén

2A táblázat

A) "LIBERÁLIS" SZIMBÓLUMOK	Előfordu- lások száma összesen	Az					
		MSZP	SZDSZ	MDF+ MDNP	FKGP	KDNP	Fidesz
		súlya az adott kifejezés használatában a felszólalások arányához képest					
1. jogállam	105	-	0	+	0	0	0
2. állampolgári jog*	118	0	+	0	0	0	0
3. adófizetők* OR adófizető állampolgárok*	205	+	0	0	-	-	++
4. polgárosodás, polg. átalakulás	48	0	0	+	--	-	++
5. pluralizmus*	29	+	0	0	-	+	0
6. magyarországi* kisebbségek*	56	+	+	0	-	---	+
7. civilizáció*	40	0	0	+	--	+	--
8. modernizáció*	235	+	-	0	-	0	+
9. parlamentarizmus*	73	0	0	+	0	0	0
10. parlamentáris* demokrácia*	201	-	0	0	++	0	-
11. önkormányzatiság	113	0	0	0	--	+	+
12. polgár* AND modern*	205	0	0	0	0	-	++
13. szabadságjogok*	85	0	0	0	0	0	0
14. középosztály*	70	-	0	0	+	+	+
15. polgárság*	19	---	--	++	0	++	---
16. polgári demokrácia*	75	--	+	0	++	0	-
17. másság	35	+	+	-	+	0	-
18. emberi jog*	334	0	0	0	0	0	0
19. civil társadalom*	55	++	+	0	--	+	-
20. piacgazdaság*	550	0	0	0	-	++	-
21. magántulajdon* AND piacgazd.*	53	-	0	0	0	+	0
22. szabadság* AND piacgazdaság*	72	+	-	0	--	+	0
23. szabad* AND polgár* AND demokrácia*	99	-	0	0	-	+	+
24. szociálliberális*	48	-	---	0	++	0	0
25. szocialista-liberális	29	+	0	0	---	0	0

2B táblázat

B) SZOCIÁLIS- SZOCIÁL- DEMOKRATA SZIMBÓLUMOK	Előfordu- lások száma összesen	Az						
		MSZP	SZDSZ	MDF+ MDNP	FKGP	KDNP	Fidesz	
		súlya az adott kifejezés használatában a felszólalások arányához képest						
26. szociáldemokrata*	81	++	-	0	-	++	--	
27. szociális biztonság*	89	0	0	0	0	++	---	
28. jóléti állam	31	0	-	+	-	++	---	
29. szociális piacgazdaság*	68	+	-	0	--	++	---	
30. szociális partner*	99	+++	0	-	--	-	+	
31. munkavállalói érdekképviselők*	21	+	-	-	-	++	0	
32. munkavállalók*	290	++	0	-	-	0	0	
33. bérből és fizetésből élők*	92	+	-	0	++	0	--	
34. megélhetés*	180	0	-	0	+	++	0	
35. szegénység	105	0	-	-	0	++	0	
36. elesettek*	52	-	0	0	++	++	-	
37. szolidaritás*	217	+	-	0	--	++	0	
38. társadalmi igazságosság*	45	0	--	+	0	++	---	
39. esélyegyenlőség*	149	+	-	+	0	0	-	
40. egyenlőtlenség*	48	++	0	-	+	0	0	
41. egyenlőség*	85	0	0	0	0	+	0	
42. igazság* AND biztonság* AND egyenlőség*	34	++	-	0	0	0	---	
43. szociális érzékenység*	83	0	-	0	+	++	+	
44. munkás*	147	0	-	0	++	+	0	
45. kisemberek*	110	0	--	0	++	0	---	
46. marxizmus*	29	0	---	--	+++	++	---	
47. internacionalizmus	21	0	0	0	++	---	---	

2C táblázat

C) KERESZTÉNY- NEMZETI, KONZERVATÍV SZIMBÓLUMOK	Előfordu- lások száma összesen	Az					
		MSZP	SZDSZ	MDF+ MDNP	FKGP	KDNP	Fidesz
		súly a az adott kifejezés használatában a felszólalások arányához képest					
48. közösség*	672	0	0	0	0	0	0
49. szeretet	54	0	-	0	0	++	---
50. keresztény erkölcs*	74	-	-	+	0	+++	-
51. hazafi*	30	0	---	-	++	0	0
52. honfitárs*	51	0	-	+	0	0	+
53. határainkon túli magyar*, magyar kisebbség	152	0	0	0	-	+	0
54. parasztság*	32	0	0	-	++	0	-
55. magyar paraszt*	22	-	-	-	+++	0	--
56. magyar testvér*	8	---	---	--	+++	++	---
57. igazságtétel	31	-	0	++	0	-	-
58. álliberális*	15	---	---	---	+++	+	+
59. nép* AND nemzet*	549	-	-	0	0	+	0
60. nemzeti konzervatív*	21	0	0	0	+	0	-
61. emberi méltóság*	58	-	0	-	0	++	--
62. szülőföld*	29	0	---	++	0	+	---
63. nemzeti / történelmi hagyományok*	49	-	-	0	0	+	+
64. hazaárulás*	27	+	+	-	+	--	0
65. zsidó*	74	0	---	+	++	0	---
66. nemzet* AND magyar*	1387	0	0	+	-	0	0
67. nemzet* AND magyar* AND konzervatív*	49	-	0	+	0	0	-

2D táblázat

D) TÖRTÉNELMI, IRODALMI SZIMBÓLUMOK	Előfordu- lások száma összesen	Az						
		MSZP	SZDSZ	MDF+ MDNP	FKGP	KDNP	Fidesz	
		súlya az adott kifejezés használatában a felszólalások arányához képest						
68. pártállam*, állampárt*	169	-	-	0	+++	--	--	
69. elvtársak	25	---	0	0	+++	---	---	
70. Sztálin*, sztálinizmus*	47	0	0	0	+	0	0	
71. bolsevik*	18	+	---	---	+++	---	---	
72. 1956(-os forradalom)	219	0	0	+	+	+	-	
73. ÁVH, ávós*	18	---	---	+	+++	+	---	
74. Horthy, Szálasi	12	+++	---	-	-	---	0	
75. 1848(-as forradalom)	126	0	0	0	0	0	0	
76. Bibó István*	19	0	---	0	-	0	++	
77. Deák Ferenc*	39	0	0	0	+	0	0	
78. Eötvös József*	28	0	0	0	---	++	---	
79. Kossuth Lajos*	93	0	0	0	+	0	--	
80. Széchenyi István*	77	0	0	0	++	0	---	
81. Szent István*	55	-	0	0	++	0	---	
82. szovjet csapatok*	27	0	---	+	++	0	--	
83. Antall József*	216	-	+	++	-	0	0	
84. József Attila*	27	0	0	0	0	0	--	
85. Jézus*, Krisztus*	24	+	--	--	++	0	---	

2E táblázat

E) EGYÉB, KÖZVETETTEN POLITIKAI JELLEGŰ KIFEJEZÉSEK	Előfordu- lások száma összesen	Az					
		MSZP	SZDSZ	MDF+ MDNP	FKGP	KDNP	Fidesz
		súlya az adott kifejezés használatában a felszólalások arányához képest					
87.erkölcs*	532	0	0	0	0	+	0
88.homoszexuális*	28	0	-	0	++	0	---
89.tolerancia*	47	0	0	+	--	0	0
90.humanizmus	40	-	-	--	++	++	--
91.emberi méltóság	58	0	0	--	+	++	--
92.alkotmányellenes*	316	-	0	0	+	+	0
93.kapitalizmus	37	0	--	0	+	+	-
94.innováció*	66	0	0	0	-	++	0
95.világgazdaság*	81	0	+	+	--	0	0
96.pragmatizmus*	25	+	0	+	---	0	0
97.logikus	174	-	0	+	0	0	0
98.ideológia*	140	0	0	0	0	+	-
99.baloldal*	175	-	--	+	0	0	++
100.jobboldal*	63	0	0	0	+	0	-
101.közbeszólás a kormánypártok oldaláról	489	0	0	0	++	-	-
102.közbeszólás az ellenzék oldaláról	444	0	0	0	0	0	0
103.a szakértelem kormány*, szakértői kormány*	72	--	---	+	++	0	++
104.az előző kormány*	727	++	+	-	--	0	0
105.Európa* AND NOT Európai Unió	1462	-	+	0	-	+	+
106.német*	510	0	+	0	0	0	0
107.amerikai*, USA*	417	0	0	0	0	0	0
108.francia*	313	0	0	+	0	0	-
109.angol*	190	-	+	0	0	0	0
110.Közép-Kelet- Európa*, Kelet-Közép- Európa*	159	+	+	0	--	0	0
111.megyém*, megyénk*	64	+	---	0	-	++	0

2E táblázat folytatása

E) EGYÉB, KÖZVETETTEN POLITIKAI JELLEGŰ KIFEJEZÉSEK	Előfordu- lások száma összesen	Az					
		MSZP	SZDSZ	MDF+ MDNP	FKGP	KDNP	Fidesz
		súlya az adott kifejezés használatában a felszólalások arányához képest					
112. település*	996	0	0	-	0	+	0
113. kistelepülés*	207	-	0	0	0	0	+
114. elmaradott térségek*, régiók*, területek*	290	0	0	-	0	+	0
115. idézet*	695	0	0	+	--	0	++
116. sic! (nyilvánvaló tévedés, rossz fogalmazás)	182	0	--	0	++	0	-
117. ellehetetlenít*, ellehetetlenül	181	-	--	-	+++	-	0
118. TV*, tévé*, televízió*	780	-	-	+	+	0	+
119. TV-közvetítés*	37	-	+	0	+	-	-
120. a TV nyilvánossága*	43	-	-	+	+++	--	--
121. a közvélemény	917	0	0	0	0	0	+
122. szociológia*, szociológus*	100	+	0	0	--	0	+

Jelmagyarázat:

A párt relatív gyakorisága a kifejezés összes említéséből:

+++	hegemón (az összes említés >50%-a)
++	kifejezetten domináns
+	szignifikánsan átlag fölötti
0	átlag körüli
-	szignifikánsan átlag alatti
--	kifejezetten alacsony
---	egyáltalán nem említik

Vastagon szedve az egymástól lényegesen eltérő kontextusokban és minősítésekkel előforduló kifejezések

Csillaggal (*) jelölt kifejezések toldalékos alakokkal együtt

AND, OR, NOT: logikai „és”, „vagy”, „nem”

Az előfordulások száma minden esetben a kifejezést legalább egyszer tartalmazó beszédek száma.

A leggyakrabban előforduló kifejezések egy részét – a „nép” és „nemzet” – az ideologikusabb pártok mellett a többi párt is szinte „kötszóként” használta. A gyakori szimbólumok között mégis a polgári demokráciák általánosan elfogadott értékei, a „liberális minimum” alapelvei voltak többségben: a „demokrácia” (ez az abszolút első: a beszédek csaknem 30%-ában szerepel); a szabadság; a piac; és a szintén szimbolikus jelleggel használt Európa. Ehhez hasonlóan a legáltalánosabban elfogadott – azaz pártonként hozzávetőleg azonos gyakorisággal említett – értékek is a klasszikus liberális gondolkorból kerültek ki: például állampolgári jog, szabadságjog, emberi jog, parlamentarizmus. Ezenkívül azonban a másik két eszmekör egy-egy központi értékét: az egyenlőséget, illetve a közösségi értékeket is szinte azonos mértékben hangoztatta valamennyi párt.

E fogalmak persze kellően általánosak és elvontak ahhoz, hogy szinte tetszőleges konkrét tartalmat lehessen hozzájuk rendelni. A *demokrácia* kifejezés előfordulásait kontextuálisan elemezve például kiderült, hogy az ellenzék pártjai is a kormány általuk vélt összes bűnét, vagy saját sérelmeiket is mindjárt mint „a” demokrácia elleni támadásként mutatták be (FKGP, MDF). A Fidesz és az SZDSZ leggyakrabban jogi összefüggésben emlegette (pl. bíróság, alkotmánybíróság, önkormányzatok stb.), s gyakran utalt vele külföldi példákra. Emellett valamennyi ellenzéki párt érvként hivatkozott rá a sajtóról szóló álláspontját kifejtve, illetve a sajtószabadság valamely feltételezett csorbitását elítélendő. Az MSZP és az SZDSZ pedig – egyáltalán nem meglepő módon – a többség vezető szerepét tartotta a demokrácia egyik legfontosabb ismérvének. Leginkább azonban általánosságban, egyértelmű logikai megfeleltetés nélkül, igen gyakran felsorolások részeként emlegették; nyilván azért, mert jól „hangzanak”, és vélhetően az állampolgárok pozitívan ítélik meg őket. Az ilyen szimbólumokhoz jó csatlakoztatni a párt képét, de legalábbis: bármikor „kockázat nélkül” lehet hivatkozni rájuk.

Több tanulsággal szolgált néhány teljesen hiányzó, vagy a valószínűsíthetónél jóval ritkábban szereplő kifejezés is. Nem esett szó a vizsgált időszakban immár politikai nagytakarításról, népi-urbánus ellentétekről és a határok megváltoztatásáról (sőt változásáról) sem. Hosszabb-rövidebb „tündöklés” után kimúltni látszik néhány, korábban nagy karriert befutott politikai metafora is, például „Európa-ház (4 említés); „vasfüggöny” (13), komország (3); igaz, néhány új bőven pótolja őket (hogy mást ne mondjunk: Bokros-csomag (337)). Néhány, korábban sokszor hivatkozott ideologikus kategória is meglepően kevésszer szerepelt a fel-szólalásokban: például polgári Magyarország (10); polgári középosztály (4); keresztény középosztály (11); keresztény-nemzeti (6); jobbközép (3); európai szellem (5); demokratikus szocializmus (4). Más kifejezések ritkasága pedig bizonyos fontos témák hiányára utal: parasztság (32); munkavállalói érdekek (30) – szemben például a vállalkozókkal (1012). Érdekes és a stílus fontosságára utal, hogy a „kapitalizmus” kifejezést, illetve képzett-ragozott alakjait – vélhetően a korábbi évtizedekben hozzátapadt negatív attitűdök miatt – szintén kerülik a felszólalók, s inkább piacgazdaságot meg parlamentáris demokráciát mondanak helyet-

te. Hasonló jellegű az a tény is, hogy, miközben „töké”-ről rengeteg szó esik, „tőkés”-ről alig, helyette inkább a jobban csengő „vállalkozó” kifejezést használják ebben az értelemben.

A frakciók fogalomhasználatának gyakoriságait és kontextuális összefüggéseit tekintve az elemzés leglényegesebb tanulsága az, hogy – miközben mindenféle módon törekszenek az egyes politikai történésekről és szereplőkről alkotott álláspontjuk kifejtésére – a pártok többsége nem ad magáról pozitív önmeghatározást. Röviden és egyszerűen szólva: egyikük sem azt mondja meg, hogy mi ő – csak azt, hogy mi (minden rossz) *nem* ő; azaz egyértelmű ideológiai önazonosítás helyett inkább csak az általa nem vállalt ideológiákat és értékeket tagadja, utasítja el. Az ellenfelek azonosítására, „címkézésére” viszont valamennyi párt nagy gondot fordít, míg a címzettek még akkor sem mondják ki – még tagadólag sem! – a vádban rájuk aggatott kifejezést, ha az nyilvánvalóan túlzó, vagy nem igaz. Például: az „elvtársak”, illetve az „állampárt” kifejezés egyértelműen az MSZP-t jelöli az MDF, illetve a kisgazdapárt részéről, és a szocialistáknak „szól” az ÁVH-ra, ávosokra utalás is. Horthyra és Szálásra viszont leginkább az MSZP emlékeztet alkalomadtán. Viszonylag gyakran fordult elő a „zsidó” kifejezés, és bár soha nem egyértelműen azonosító jelleggel használták, mégis sokatmondó, hogy éppen az SZDSZ és a Fidesz nem mondta ki egyszer sem. Az SZDSZ összesen háromszor említ – izraelitákat... A félreértések elkerülése végett: nem az MSZP kommunista, vagy az SZDSZ zsidó voltára utalnak ezek az összefüggések, hanem arra, hogy a kifejezések árulkodnak egyrészt a történelmi szimbólumok használóinak politikai törekvéseiről, másrészt a „címkékkel” szembeni tehetetlenségről. Mindez – a politikai szemantika megállapításaival egybehangzóan – a szimbólumokban rejlő politikai erőről tanúskodik: az utalással szemben ugyanis nem lehet érvelni, s az implikált tartalom nem kérhető számon elmondóján sem.

A manifeszt politikai megkülönböztetések is hasonló tendenciákat tükröznek: a kormány, ha nagy ritkán megteszi, leginkább a „szocialista-liberális” jelzőt alkalmazza magára, míg a többiek az „álliberális”, esetleg „baloldali” minősítés mellett leginkább „szociálliberális” koalíciót emlegetnek – hatalmas különbség ez az érintett pártok számára... (Két kivétel is akad azért: az MSZP deklarálja szociáldemokrata mivoltát, a kisgazdapárt pedig szükség esetén – valamilyen szóösszetételben – „nemzetinek” mondja magát.) A – valamilyen szempontból mégiscsak leszűkítő – ideológiai önmeghatározás hiányával, valamint az ellenfél címkézésével a pártok felszólalói azt a látszatot próbálják kelteni, hogy ők a társadalom egészét, de legalábbis többségét, meghozzá az „érdemesebb” többségét képviselik. A fentebbi, az ideológiai viták magas arányára vonatkozó következtetés mellett ez az összefüggés is egybecseng Kulcsár Kálmán vélekedésével, aki „a magyar pártok eszmei tisztázatlanságának és túlideologizáltságának” együttes jelenlétére hívja fel a figyelmet (Kulcsár 1995).

Számos szimbólum esetében fontos kontextuális különbségek mutatkoznak a pártok említéseiben. Ezeket minden párt olyan hangsúlyokkal, illetve értelmezésben használja – gyakran messze kitágítva jelentésüket

–, ami saját világképéből és politikai helyzetéből következik; emiatt sok különböző jelentésű kifejezés fordul elő egymást helyettesítő szerepkörökben. A legjobb példa talán a „szabadságjogok” értelmezése: az MSZP és a KDNP a szociális jogokat is beleérti, a Fidesz és az SZDSZ – ezt vitatva – a liberális felfogásnak megfelelően csak a „klásszikus” válás-, szólás-, véleményszabadságot, illetve az ezekkel kapcsolatos jogintézményeket. A kisgazdák viszont valamennyi vélekedésük alátámasztására megfelelőnek tartják, a „keresztény hagyományok” védelmétől a túlságosan „szabados” általános iskolai nevelés elítéléséig... De a sort folytathatnánk: a „polgári”, a „nemzeti”, a „parlamentáris” vagy az „alkotmányos” nem is kis mértékben eltérő jelentésű kategóriái adott esetben szintén egymást helyettesítő értelmezéseket kaphatnak. Az egyes pártok ugyanakkor nem azonos arányban élnek az „alkalom szülte” értelmezések lehetőségével. A szó eredeti értelmének megfelelő fogalomhasználat valamivel nagyobb arányban fordult elő a kormánypártok, illetve a Fidesz esetében, mint az MDF-nél vagy a KDNP-nél, s különösen a kisgazdák beszédeiben gyakoriak a kitágított jelentésű vagy hibásan használt fogalmak.

A mindenki által elfogadott liberális alapértékekhez, valamint a haza és a nemzet szimbólumköréhez képest a szociális értékek a pártok nagyobbik részének retorikájában kevésbé hangsúlyosak. A kivételt a KDNP és az MSZP jelentette, ám míg az előbbi esetében ez együtt járt egy másik kifejezéskör (a „konzervatív” szimbólumcsoport) elemeinek gyakoribb említésével is, addig az MSZP ideológiai karakterének éppen bizonyos szociális értékek hangsúlyozása a legsajátosabb vonása. A dominánsan az MSZP-hez köthető kifejezések köre – szociális partner, munkavállalók, biztonság – valamint, hogy az egyenlőség általános elvének hangoztatásán túl csak ők beszéltek konkrét egyenlőtlenségekről, arra utal, hogy a párt retorikája megfelel az általa hangsúlyozott szociáldemokrata jellegének: a szociális érzékenységnek, illetve a munka világával kapcsolatos fokozott érdeklődésnek. A másik két ideológiai tradíció közül a liberális szimbólumok előfordulása gyakoribb náluk; mindazonáltal a liberális ideológiának inkább az emberi jogi, önkormányzati és modernizációs kérdései állnak érdeklődésük középpontjában, s kevésbé a polgári társadalom, illetve a magántulajdonon alapuló piacgazdaság eszménye. Beszédük „átlagos” mennyiségű ideológiai vonatkozású szimbólumot tartalmaz, viszonylag kevés fogalom esetében kiugróan magasak vagy alacsonyok az említési gyakoriságaik. Képviselőcsoportjuk nagy mérete, tagjainak sokfélesége erre elégséges magyarázatot ad, de esetleg az is felvethető: a megnyilatkozásaikban tükröződő viszonylagos ideológiai nyitottság egyfajta néppárti jelleget is tükröz.

A másik kormánypárt, az SZDSZ esetében már nem ilyen egyértelmű a kép. Viszonylag kevésbé szimbolikus beszédük – amelyet jól mutat, hogy még a „liberális” fogalomcsoportban is csak kevésszer értek el átlag fölötti gyakoriságot – megnehezíti ideológiai jellegük, illetve az általuk képviselt érdekek pontos megragadását. Beszédeikből kiderül ugyan liberális jellegük, de ezt nem hangsúlyozzák különösképpen. Sajátosságuk a leginkább globális, nyitott szemlélet – lásd a „világgazdaság”, „Eu-

rópa”, „Közép-Európa” fogalmak viszonylag gyakori említését –, de ehhez nem társulnak a patriotizmus kifejezései: a haza, a szülőföld, a történelmi hagyományok problematikája ritkán fordul elő felszólalásaikban. Az MSZP-vel leginkább emberi jogi témáik alapján rokoníthatók, a szociális kérdések hangoztatása már valamivel messzebb áll tőlük – az érdekképviselési ügyekben való relatív érdektelenségük pedig fogalomhasználatukban is megmutatkozik.

A hasonlóképpen pragmatikusnak, gyakorlatiasnak bizonyult, kevés szimbólumot használó *Fidesz-MPP* kommunikációs arculata leginkább a hiányzó elemek felsorolása révén jellemezhető. Fontos témakörök egész sora ugyanis teljesen hiányzik kifejezőkészletükből. A jóléti és egyenlőtlenségi problémák többségének hiánya nem meglepő, és az MSZP-vel való közismert szembenállásuk ideológiai hátterére utal. Az azonban már nem ennyire nyilvánvaló, hogy a konzervatív retorikának csak egy-két felszíni eleme volt tetten érhető beszédekben, az ilyen szimbólumok többsége (főként az erkölcsiek, illetve a magyarság összetartozását kifejezők) hiányzott belőlük. A felszólalások elemzése azt mutatja tehát, hogy a Fidesz – retorikájában legalábbis – 1996 nyaráig nem követte saját konzervatív fordulatát. Liberális jellegük viszont teljesen nyilvánvalóan – az SZDSZ-nél is kifejezettebben – megmutatkozott: a polgári társadalom és a modernizáció kérdései álltak leggyakrabban beszédek középpontjában.

Az *MDF-MDNP* megnyilatkozásaiban a konzervatív szimbólumokéhoz közelítő arányban fordulnak elő a liberális értékvilág elemei, sőt egyes szociális problémák is. Ez a párton belüli két irányzat együttélésére utal a vizsgált időszakban: a kommunikációs arculatok eltérései is tükrözik azokat a különbségeket, amelyek mentén 1996-ban a szakítás bekövetkezett. Közösén vállalt kereszténydemokrata irányultságukra leginkább a megfelelő kifejezések viszonylag gyakori együttes előfordulásai utalnak.

A vizsgált időszakban még egységes *KDNP* megközelítései a leginkább értékelvűek valamennyi párt között. Számos hangsúlyozott kifejezésük – szeretet, erkölcs, humanizmus, emberi méltóság, megélhetés, szociális biztonság, szolidaritás, társadalmi igazságosság stb. – együttesen alapvetően keresztényszociális irányultságú pártra utal. Kifejezett értékviláguk összességében az SZDSZ-nél közelebb áll az MSZP-hez (bár a munkavállalók problémái az ő megnyilatkozásaikban is kevésbé hangsúlyosak) – a kormány erőteljes bírálata mellett. Morális kérdésekkel minden más pártnál jóval nagyobb arányban foglalkoztak. Retorikájuknak azonban – ekkor még – szinte minden irányban voltak érintkezési pontjai.

A legkarakterisztikusabban elkülönülő párt a kiskgazdáé: számos kifejezés csak, vagy túlnyomórészt rájuk jellemző. Ezek többsége egyértelmű – és helyenként szokatlanul nyers – minősítéseket is tartalmaz (pl. álliberális, bolsevik, illetve magyar testvér). Az 1990 előtti történelemnek a mai helyzetben már anakronisztikus felemlgetése és érvként alkalmazása (pl. ÁVH, pártállam, elvtárs), és az úgyszintén az érzelmekre ható megfogalmazások (pl. kisember, kisemmizettek, ellehetetlenülés) nagy száma egyaránt egy radikális párt képét vetíti elénk, amely minden

alkalmat megragad arra, hogy a kormány kérlelhetetlen ellenfelének mutakozzék. (Erre utal az az érdekes momentum is, hogy a kisgazda honatyák még az általában a megbocsátás és szeretet jelképeként ismert Jézus Krisztusban is megtalálják a kérlelhetetlenség szimbólumát: említésekör leginkább arra a bibliai jelenetre utalnak, amikor Jézus kiveri a kufárokat a jeruzsálemi templomból.) Az FKGP képviselői ugyanakkor szinte válogatás nélkül alkalmaznak minden olyan kifejezést, amelyet általánosan elfogadott értéknek gondolnak, ami a populizmus jeleként értékelhető. A történelmi személyiségeket is ők emlegetik leggyakrabban, köztük a magyar liberalizmus nagy alakjait – Kossuthot, Deákot, Széchenyt (egyébként, a többi párttal egyetemben nem elsősorban liberálisokként, hanem mindenekeelőtt magyar hazafiakként). A kisgazdák jellegzetessége továbbá, hogy a parasztság, illetve a vidék problémáival kiemelkedően ők foglalkoznak a legtöbbit, ami jelzés a többi párt számára: e jelentős társadalmi csoport felé célzottan csak a kisgazdapárt fogalmaz meg egyáltalán üzeneteket, kínál valamilyen alternatívát. Fölöttébb jellemző a kisgazdák beszédeiből hiányzó értékek listája is. Ezek java része „idegenül hangzik”, és mint ilyen, nem értelmezhető számukra: például civilizáció, innováció, pragmatizmus, tolerancia; de nem illeszkedik szemléletmódjukhoz a „piacgazdaság” vagy a „társadalmi szolidaritás” kifejezéseinek hangoztatása sem.

Összefoglalva elmondható, hogy a magyar pártok – parlamenti felszólalásaik alapján – sajátos „önfelértékelő pártrendszer” képét mutatják, hiszen valamennyien meg vannak győződve többé vagy kevésbé saját, a társadalmi és politikai életben, illetve az alkotmányos rendben betöltött központi szerepükről. Ideológiai polarizációjuk – retorikájukból kikövetkeztethetően – egyértelmű, és e tagoltságukat igyekeznek rávetíteni a társadalom egészére.

AZ ÉRVELÉS ÉS A STÍLUSOK ESZKÖZEI A NAPIREND ELŐTTI VITÁKBAN

A parlamenti beszéd – funkcióját szigorúan normatívan értelmezve – elsődlegesen a meggyőzésre, azaz legalább egy, de lehetőleg minél több „ember magatartásának szimbolikus interakció útján történő megváltoztatására” kellene, hogy irányuljon (Síkklai 1994). E cél eléréséhez azonban meg kell sértenie a másik fél, illetve felek konkrét társas helyzetben felmutatott, erős érzelmi szálakkal kötődő aktuális én-képét, hiszen az üzenet befogadójának azt kellene belátnia, hogy valamit rosszul vagy legalábbis rosszabbul látott, mint a beszélő. A parlamentben azért is különösen nagy feladat mindez, mert leggyakrabban igen mélyen beágyazódott politikai attitűdöknek kellene megváltoznia a megcélzott hallgatóságban.

A napirend előtti viták érveléstechnikáinak megfigyelése azonban azt mutatta, hogy a képviselők többsége eleve lemond az ellenfél politikusa-
inak meggyőzéséről. A leggyakrabban alkalmazott nyelvi eszközök többsége ugyanis nem meggyőzésre, hanem a saját álláspont minél erőtelje-

sebb demonstrálására irányul. További általános jellegzetessége az érveléseknek, hogy számos, R. H. Thouless nyomán (vö. Síklaki 1994) „csalárd trükk”-nek nevezhető szándékolt nyelvi eszközt tartalmaznak, amelyet logikus gondolkodással többnyire könnyen felismerhetünk. Ám e technikák nem racionálisan, a mondottak végiggondolásával kiváltható „centrális” hatás révén érhetik el céljukat a tágan értelmezett politizáló közönségben sem, hanem ezt megkerülve, a megcélzott társadalmi csoportok meglevő gondolkodási sémáit, attitűdjeit, nemegyszer előítéleteit mozgósító perifériás úton.

Ennek talán legjellemzőbb bizonyítéka, hogy a logikus érvelés nyelvi eszközei, a következtetést és magyarázást szolgáló utalószók és nyelvi szerkezetek – „tehát”, „azért...mert”, „ugyanis”, „tudniillik”, „következik, hogy...”, „ha...akkor” – meglehetősen ritkán fordulnak elő, vagy ha gyakrabban, akkor nemegyszer egymással közvetlen logikai kapcsolatba nem hozható dolgokat kötnék össze. Az érzelmi alapú érvelés viszont biztos sikerre számíthat ugyan a meglevő párthívek körében, de újak „toborzására” csak a társadalom kevésbé képzett, vélekedéseit nem racionális megfontolások és logikai összefüggések segítségével kialakító csoportjai körében nyílna lehetőség – ám épp e csoportokban a legkisebb a politika iránti érdeklődés.

Ehhez kapcsolódik a felszólalásoknak az az általánosan jellemző sajátossága is, hogy a képviselők igen gyakran állítják be objektív, állításaik külső igazolására szolgáló érvként – tények, és ezeken alapuló logikus következtetések helyett – saját vélekedéseiket és ítéleteiket: a „meggyőződése, hogy...”; „úgy vélem/gondolom, hogy...”; „számomra ebből az derül ki, hogy...”; „számomra nyilvánvaló, hogy...” stb. bevezetéssel induló megállapítások sok szónoklatban az érvrendszer domináns elemét jelentik. A személyes meggyőződés azonban – bár tiszteletre méltó – önmagában nem bizonyító erejű, hiszen tartalmát egyetlen ténybeli kijelentés is cáfolhatja. Retorikai hatása adott esetben ugyan kétségkívül jelentős lehet, ám semmiképpen nem szolgálhat racionális érvelés alapjaként.

Az egyik leggyakoribb technika lényege röviden összefoglalható: „*Túllozz!*” Az ellenzék különösen kedvelt eszköze (legtöbbször a kiscgazdák élnek vele), de adott esetben a kormánypártiak is előszeretettel használják. Néhány ilyen kifejezés a teljességre való törekvés igénye nélkül: beláthatatlan mértékű károk; a szakértelem teljes hiánya; hihetetlenül elkeseredett emberek; példátlan pazarlás; kilátástalan helyzetbe került közintézmények; csillagászati [összegű] beruházás; hihetetlen mértékű eladósodás; a nép milliói; százszor rosszabb helyzet; egy fillér nélkül; – illetve általában az ilyen minősítések nagy száma, mint „számtalan”, „sorozatosan”, „rohamosan”, „tömegesen”, „beláthatatlan”, „borzasztó”, „óriási”, „túlnyomó” stb.

Nem sokkal ritkább, és az előző eszközhöz hasonló típusú a túlzások nélkül is erőteljes minősítést implikáló, érzelmileg terhelt kifejezések használata. Néhány példa ebből a fajtából: „nemzetellenes”, „diszkriminatív”, „felháborító”, „szószegő”, „gátlástalan”, „dilettáns”, „drámai”, „arcátlan”, „káoszhelyzet”, „éhhál és megfagyás”, „katasztrófhelyzet” stb. Számos klasszikus retorikai hatáskeltő eszköz is a képviselők több-

ségének fegyvertárába tartozik, de különösen gyakran él vele a kisgazdapárt és a Fidesz frakciója. Ezek – a „Bokros-csomag” bejelentését követő napirend előtti vitából véve a példákat – a fokozás: („családok ezrei, tízezrei, százezrei lehetetlenülnek el”), valamint a halmozás és az ismétlés: [Vajon a kormány] „valóban a magyar nemzet érdekéért küzd, próbál mindent megtenni, hogy életben tartsa szerencsétlen magyar hazánkat, szerencsétlen magyar népünket, szerencsétlen társadalmunkat, amely annyit szenvedett az elmúlt időben? Nem tudom.”

Az univerzalizásra törekvés, az általánosítás a politikai beszédek zömének egyik lényeges sajátossága, ám e célok többféle – egyszerűbb vagy igényesebb – nyelvi eszközzel is elérhetők. A magyar Parlamentben leggyakrabban az axiómatikus, kinyilatkoztató jellegű állítások fordulnak elő, amelyek magyarázat helyett a jelenségek „közismert”, általánosan tudott voltára hivatkoznak, s ezzel elsősorban az érvelések racionális megalapozását kívánják helyettesíteni a felszólalók. A magyar nyelv gazdag tárházát kínálja az erre szolgáló kifejezéseknek: „ismeretes”, „tudvalévő”, „nyilvánvaló”, „köztudott”, „mindenki/valamennyiünk által ismert”, „kétségtelen tény”, „mindenki tudja”, „magától értetődő”, „az ország közvéleménye”, „a nép hangja” stb. Az esetek jelentős részében e kifejezéseket egyáltalán nem nyilvánvaló, önmagukban is bizonyítást igénylő állítások követik. A perifériásan gondolkodó hallgatóban e kifejezések révén logikus bizonyítás nélkül is az a képzet alakulhat ki, hogy ő és a felszólaló ugyanabba a közösségbe tartozik. Mindez újabb bizonyítéka az „önfelértékelő pártrendszer” létezésének, hiszen e nyelvi eszköz segítségével a pártok mintegy egyenlőségjelet tesznek önmaguk és a polgárok többsége közé, így – a politikai tagoltság szükségszerű voltát is megkérdőjelezve – álláspontjukat univerzális értékűnek tüntetik fel. A kisgazdapárt esetében ez a kölcsönösen egyértelmű megfeleltetés – az ország lakosságának véleménye = az FKGP véleménye – nyíltan is deklarált, ezt pedig gyakran egészítik ki azzal, hogy a kormány(pártok) cselekedetei és vélekedései mindennek az ellentétét, negációját jelentik.

Igen gyakori, hiszen egyszerű technika a kiragadott – leggyakrabban a képviselő saját környezetéből, illetőleg a sajtóból vett – példák alkalmazása is, amelyekre az ellenfél gyakran ellenpéldával válaszol. A példák az esetek többségében az általánosítás, univerzális érvényű kijelentések megalapozása a képviselők célja, ami igen gyakran – különösen a Fidesz felszólalásaiban – az állítás kiterjesztésével is jár, például „ez a kormány tehát nem tartja be a törvényeket”. Nagyon elterjedt a téma kiterjesztése is, amelynek révén gyakorlatilag bármely kérdés kapcsán el lehet jutni a párt által tudatosítani kívánt imázs, illetve értékelések kifejezéséig. Erről részben már esett szó, de most nézzünk egy konkrét példát. A KDNP képviselőjének felszólalása címe szerint a boszniai háború lezárását eredményező daytoni békemegállapodás méltatását célozza. Ám a második mondat már arról szól, hogy „ez jelentős hatással van Magyarországra”, illetve „egész Közép-Kelet-Európára is”, hiszen itt is súlyos „kisebbségi problémák” vannak. Így „a magyar kisebbségekre” is hatással van a megállapodás, amely a „trianoni békerendszer (sic!)” összeomlását is jelzi egyúttal. „A magyar közvélemény” üdvözlí tehát a békekö-

tést, amely arra is felhívja „a térség országainak” figyelmét, hogy az „európai integrációnak a kisebbségi jogok” garantálása is elengedhetetlen feltétele...

Gyakoribb az az eljárás is, amikor egy kétséges állítást néhány könnyen elfogadható kitételrel vezet be a szónok. Szintén számos alkalommal előfordul, hogy egy állítást tagadva, a közönség implikációira alapozva „sugalmaznak” ellenfelükről valamit a felszólalók, a „nem zörög a haraszt...” elve alapján, például: „nem gyanúsítok, nem is merem feltételezni, de nem tartom kizártnak, hogy...”; vagy „ha azt mondanám, hogy a Független Kisgazdapártban pénzért veszik a mandátumokat...”; illetve „előfordulhat, hogy megint feláll egy miniszter és modortalanul mond nekem valamit – bár én ezt nem feltételezem...” Ritkábban fordul elő a hamar átlátható analógiák („utoljára az ötvenes években volt ilyen”), közhelyek, illetve tautológiák alkalmazása (pl. „a piacgazdaság, uraim, sajnos piacgazdaság”), valamint a hamis alternatíva felállítása: „Mit kap Magyarország ezért az elhibázott kormánypolitikáért cserébe?” Végül: számos esetben az érv egyszerűen – nem érv, azaz nem egy állítást és az azal logikai viszonyban álló másik állítást tartalmaz, hanem pusztán megítélés, esetleg még az sem.

Az érvelést sok tekintetben meghatározza a kormánypárti, illetve az ellenzéki szerep különbözősége. A kormány – a napirend előtti vitákban különösen – gyakran kényszerül védekezésre, illetve cáfolatra. De általában véve is inkább rájuk illik Bourdieu megállapítása, amely szerint „a politikus tőkéje holmi hitellel, amelynek értéke a közvéleménytől, a beléje vetett hittől és bizalomtól függ”. Ezt pedig csak „szakadatlan munkával lehet megőrizni: innen az óvatoskodás, a mellébeszélés, az elhallgatás, [...] mert nem akarnak semmi olyat mondani vagy tenni, amit az ellenfél szemükre hányhatna, és amely megcáfolhatná jelenlegi vagy múltbeli hitvallásukat” (Bourdieu 1987).

A két fél mondatait a bennük megnyilvánuló *felelősségvállalás* alapján összehasonlítva kiderült: az ellenzék – konkrét változtatási lehetőségek nélküli – folyamatosan és egyértelműen állítja kijelentéseit, ezzel szemben a kormánypártok igyekeznek minden eszközzel „távolítani” a felelősséget. Az SZDSZ és az MSZP képviselői például – ha általuk is elismert mulasztásokat kérnek számon rajtuk – igyekeznek minden eszközzel külső hatásra hivatkozva, externalizálni azokat. E törekvésük érdekében gyakran eltérnek a tárgytól, vagy el nem hangzott vádakát próbálnak cáfolni – ám még nagyobb előszeretettel hivatkoznak a körülmények kényszerítő erejére (pl.: „szükségszerű”, „ilyen világban élünk”, „egy piacgazdaságban”, „mai körülményeink között” stb.). A felelősség elhárításának számos – bár jórészt valószínűleg nem tudatosan alkalmazott – grammatikai lehetősége is kínálkozik (Síklaki 1994). A leggyakoribb közülük talán a nominalizáció, azaz a névszói, leggyakrabban főnévi igeneves szerkezetekkel feldúsított fogalmazásmód, mint például „kénytelen vagyok tájékoztatni önöket, hogy” stb. Előfordulnak a felelősséget csökkentő módosítószók is, például: „azt hiszem, végül is nem halad rosszul a kormány”. Szintén ezt a célt szolgálja az a megfogalmazás, amelyből nem derül ki egyértelműen, hogy ki az alany: „tenni és intézkedni kell

annak érdekében, hogy...". A legegértelműbb és leggyakoribb jel azonban, hogy a kormánytagok – az ellenzékkel ellentétben – nagyon ritkán beszélnek egyes szám első személyben, ezáltal kollektivizálják a felelősséget. A kontextusból olykor kiderül a cselekvők pontos köre („kívánunk tenni annak érdekében, hogy...”), máskor azonban még ez sem határozható meg („valamennyien azon vagyunk, hogy...”).

„A stílus maga az ember” – hangzik Buffon szállóigévé vált mondása, amit nyugodtan kiterjeszthetünk a politika szférájára is, mondván: a stílus maga a párt. Egyedi elemi kulcsfontosságú szerepet játszhatnak azonosításában, általános jellemzői pedig megítélését befolyásolhatják. A politikai beszédek stílusa a felszólalók – jórészt tudatos – egyéni választásait tükrözi, ám ezt pártjuk ideológiai arculata, illetve sugalmazott önképe nagymértékben befolyásolja: az a mód, ahogy valamit szavakkal kifejez egy képviselő, valamilyen mértékben pártjának az adott tárgyhöz való viszonyulásától is függ.

A szókincs, illetve az érveléstechnikák elemzett sajátosságai mellett, számos egyéb stiláris eszköz is rendelkezésre áll, amilyen például a metaforák. A pártok beszédeiben feltáruló képi világ összehasonlításához jó eszköznek ígérkezett Mittelberg felosztása (Szabó 1994a), aki öt tárgyi és képi kategóriába sorolta a használt metaforákat. Ezek – csekély módosítással – a következők: a mindennapi élet; a természet és az emberi test; a technika; a sport; valamint a katonaság, harc és mindenféle egyéb erőszak.

A gyűjtés eredményeként többé-kevésbé karakterisztikus jellemzők rajzolódtak ki a parlamenti pártok metaforikusán sugallt arculatáról. Néhány kép szinte minden párt beszédeiben előfordult: például: „parlamenti patkó”; „megszorító intézkedések”; „az ország működőképessége”; és természetesen a „Bokros-csomag”. Ez utóbbi kifejezés története szemléletesen mutatja, hogy a jól kitalált kulcsmetaforák rendkívül gyorsan keletkezhetnek, ugyanakkor igencsak sokoldalúan használhatók a politikai beszédekben. Az 1995. március 12-i délutáni kormányülést követő március 13-i reggeli napirend előtti vitában az MDF képviselője már az alábbi érzékletes, többszörösen metaforikus képpel kezdte felszólalását: „A posta hozott egy keserű pirulákkal megtöltött csomagot” – így hozván közelebb tárgyát a beavatatlan közönséghez, egyúttal sugalmazva pártjának vélekedését.

A pártok között a metaforahasználat gyakoriságában lényeges eltérések mutatkoztak. A leginkább metaforikus beszéd a kisgazdáké, s ez – az eddigiek tükrében – nem is meglepő. Utána körülbelül egyenlő arányban a KDNP és a Fidesz következik, majd – újabb jelentős ugrással – az MSZP, az MDF és végül jóval kisebb gyakorisággal az SZDSZ. Az MDF metaforáit néhány – főleg gazdasági témák kapcsán alkalmazott – sport-hasonlat jellemezte, de a képek többsége a mindennapi életből származott. Az MSZP metaforáiból – a többi párttól eltérően – főleg természeti, ritkábban technikai és a mindennapi életre utaló képeken nyugvó, többé-kevésbé jól működő és harmonikus világ képe bontható ki, például: „a gazdasági élet ritmusa”; „a gazdaság vérkeringése”, „a nemzet szíve és lelke”; „az indulatok árja” stb. Mindez azt sugalmazza, hogy a meg-

levő problémák ellenére az országban alapvetően rendben mennek a dolgok, s a kormány szavatolja is ennek fennmaradását. A Fidesz számos metaforájának többsége a kormány tevékenységének jellemzésére hangzott el, például „szerecsenmosdatás”; „politikai zsákutca”; „vakrepülés”; illetve „összeomlott külpolitikai tákolmány” stb. Nincs ugyan kitüntetett tárgyerülete e képeknek, ám valamennyi erőteljes, és céljának jól megfelelő, hiszen egyértelműen minősíti a kormányt. Hasonlóan erőteljesek, ám – egy szeretetet és toleranciát hirdető, magát előszeretettel keresztény irányultságúnak hirdető párttól némileg meglepő módon – sokkal inkább érzelmi alapúak és erőszakos világot tükrözőek a KDNP felszólalóinak egyes metaforái. Néhány közülük: „fojtogató helyzet”; „jogtiprás”; „a nemzet jajkiáltása”; „a családok elleni merénylet”; „pénzügyi nyomás”; „lelki terror” stb. Ezek a képek, amelyek némiképp ellentétesek a párt deklarált értékvilágával, a nemrégiben bekövetkezett szakadás tükrében egyértelműen a frakción belül már a korábbi időszakban is meglevő két, egymástól lényegesen eltérő irányvonal meglétére utal.

A kisgazdapárt értékelt metaforáinak hozzávetőleg a fele az „erőszakos” képek közül került ki, mint például „halálos csapást mér”; „politikai öngyilkosság”; „szétverik a nemzetet”; „felrúgják a megállapodást”; „nemzethalál”; „Isten elleni támadás” stb. Ezeken kívül még a – szintén meglehetősen nyomasztó – technikai alapú metaforák voltak gyakoriak: „betonba ágyazott”; „hatalmi fék”; „politikai láncreakció” stb. Az FKGP beszédei tehát az ország helyzetének dramatizálására irányuló törekvéssre vallanak a vizsgált időszakban, és kifejezetten az a céljuk, hogy félelemet keltsenek az emberekben, egyúttal azt is sugalmazván, hogy e veszélyekkel szemben a kisgazdapárt kínálja az egyedüli „menekülési lehetőséget”. A párt szövegei egyébként ettől eltekintve is igen intenzívek, azaz: szubjektívek, határozottak, a legerőteljesebb érzelmi hatás kiváltására törekszenek. Nyilvánvalóan nem képviselőtársaikhoz szólnak tehát, hanem a politizáló közönséget kívánják befolyásolni. Erre utal az is, hogy ők hivatkoznak legtöbbször beszédeikben a „televízió nyilvánosságára”.

Az érvelésnek is számos élénkítő eleme használatos. Többek között viccek, poénok hangzanak el érvként – ám jóval nagyobb szerep jut a *gúny* eszközének, ami talán a legnyilvánvalóbb bizonyítéka a parlamenti viták demonstratív jellegének. Végül: valamennyi parlamenti párt előszeretettel használ idézeteket. A képviselők, – különös előszeretettel a Fidesz-frakció tagjai – leggyakrabban egymást idézve, szembesítve ellenfelük valamely állítását korábbi állításaival vagy cselekedeteivel. Szereplésükre tudatosan is felkészülnek. A Képviselői Tájékoztató Központban érdeklődésemre elmondták például, hogy gyakran érkezik képviselő azzal a kéréssel hozzájuk, hogy valamelyik ellenfelük adott témára vonatkozó többéves kijelentéseit előkeressék. Az idézetek másik része irodalmi szöveg vagy közismert mondás – leggyakrabban magyar történelmi személyiségektől.

A napirend előtti beszédek politikai „eredményességét” illetően ugyan nem sokat mondhat a tartalomelemzés, annál többet a felszólalók által szándékolt hatás megismerésére vonatkozóan, annak megállapítá-

sára tehát, hogy kire és milyen eszközökkel kívánnak hatni a szónokok. Az elemzés tanúsága szerint a napirend előtti viták szinte teljes egészükben demonstratívák voltak. Igaz, az öt-, illetve kétperces időkeret sem nagyon ad lehetőséget igényesebb és alaposabb érvelésre, de ez nem is különösebb célja a vitázó feleknek. Valamennyien tisztában vannak ugyanis azzal, hogy ők „egy csoport többé-kevésbé intézményesített nézeteinek képviselői, így a vita keretein belül a véleményváltozás lehetősége erősen korlátozott” (Angelusz 1995). A többi parlamenti „műfajban” is meghatározó demonstratív jelleg annál inkább oldódik és tolódik el valamennyire a „meggyőzésre irányuló” viták típusa felé, minél kevésbé aktuálpolitikai a téma; másfelől minél inkább szűk szakmai kérdésekről vitáznak a felek, annál inkább fedezhető fel a tájékozódás/tájékoztatás szándéka. Mindeközben valamennyi vita egyben közönségtoborzó jellegű is. Az ülések nyilvánossága, különösen pedig a televíziós közvetítés szerepe bizonyíthatóan nagy fontosságú a képviselők számára: hozzátétőleg minden huszadik beszéd konkrétan hivatkozik „a” közvéleményre, és nagy gyakorisággal kerül szóba a televízió, illetve a „TV nyilvánossága” is.

A PÁRTOK ÖNMAGUKRÓL ÉS MÁSOKRÓL ALKOTOTT KÉPE

A parlamenti felszólalások elemzése révén kirajzolódó, a pártokat összekötő, illetve elválasztó kommunikációs jellegzetességek többségükben jól értelmezhetők voltak a hazai politológiai irodalomban a Magyarországon kialakult pártrendszer jellemzésére megfogalmazott kategóriák segítségével. A vizsgálat a pártok közötti törésvonalak két alapvető dimenziójára vonatkozóan szolgáltatott adatokat. Ezek egyike az érvelésekben is jól tükröződő kormánypárt–ellenzék megosztottság, amely eleve kijelöl bizonyos szerepeket a képviselők számára. Összességében lényegesebbnek bizonyultak azonban a pártok közötti ideológiai különbségek. Az általam operacionalizált három pólusú politikai mező megfelelt ugyan a vizsgálati keretnek, ám – éppen a politikai értékek elemzésére irányuló tartalomelemzés segítségével – a pártok által képviselt politikai értékrendszer finomabb megkülönböztetésére is lehetőség nyílt.

Mindezek alapján megkísérelhető a pártok által folytatott politikai diskurzusban meg nyilvánuló főbb hasonlóságok és különbségek, illetve a lehetséges érintkezési pontok összefoglalása. Az ilyen irányú megközelítés fontosságára többek között Bourdieu hívja fel a figyelmet. Állítása szerint a politikusok által „termelt”, illetve kifejezett ideológiák mindig két hatás eredőjeként keletkeznek: a politikusok által képviselni kívánt tömegekhez, illetve politikai partnereikhez való viszonyulásuk révén. Ezek közül szerinte az utóbbi a meghatározóbb: „azt a módot, ahogyan a politikai szolgáltatásokkal kereskedő szakemberek [...] ügyfeleikhez viszonyulnak, mindig közvetíti, illetve többé-kevésbé meghatározza az a mód, ahogyan tulajdon vetélytársaikhoz viszonyulnak” (Bourdieu 1987).

Az *MSZP* parlamenti retorikájában kimutatható volt a szociáldemokrata értékek képviselőjére törekvés, amelyek közül a munkavállalók érdekei fontosságának hangsúlyozása különbözteti meg a többi párttól. Ugyanakkor – többé vagy kevésbé hangsúlyosan – szinte valamennyi fontos politikai érték kategória megfogalmazódik a szocialista képviselőcsoport beszédeiben. „Átlagos” mennyiségű ideologikus, illetve metaforikus kifejezést használnak; utóbbiak jórészt pozitívak és kiegyensúlyozott világképre vallanak. Igazán sajátos, csak a szocialistákhoz köthető kommunikációs jellemzőjük azonban – képviselőcsoportjuk létszámából és változatos összetételéből adódóan – nincs. A liberális, illetve a konzervatív értékvilágból a liberális kifejezőkészlet elemei szerepelnek gyakrabban érvelésükben. Ez, valamint jórészt közös kormányzati felelősségükre visszavezethető érvelési sajátosságaik arra utalnak, hogy koalíciós partnerükkel is megvan a minimálisan szükséges kommunikációs kapcsolatuk. Hangsúlyozott szociális érzékenységük miatt azonban – az ideologikus fordulatok alapján – a *KDNP* képviselőinek nagyobb részével is legalább ilyen mértékben rokoníthatók voltak megnyilatkozásaik a vizsgált időszakban.

Az *SZDSZ* tekintetében szolgált a legkevesebb információval a vizsgálat. Ők ugyanis a leginkább ideologikus műfajokból (a napirend előtti vitából, illetve az interpellációkból és kérdésekből) jórészt kivonták magukat: a szabaddemokratáké – a *Fidesz* mellett – a leginkább pragmatikus párt. Kevés szimbólumot, különösen kevés metaforát használnak, és ezek többsége – minthogy az általánosan elfogadott demokratikus minimumhoz tartozik – kevésbé alkalmas az azonosításra. Liberális jellegük mindazonáltal kimutatható, hiszen ők a legtagabb összefüggésrendszerben gondolkodó, és az emberi jogi kérdésekre is nagy hangsúlyt fektető párt. Ennek révén a *Fidesz*-szel rokoníthatók – ám a T. Házban felhozott témáik köre jóval szélesebb, és az *MSZP*-vel közös, jellegzetes érveléstechnikáikban is kidomborodó kormányzati felelősség – amely részükről tükröz több problematikus elemet – a szocialistákat is közelíti hozzájuk.

A vizsgált időszakban még egységes *MDF*-en belül már ekkor is meglevő ideológiai törésvonalak közvetve a tartalomelemzés során is megmutatkoztak. Képviselőik ugyanis együttesen mindhárom ideológiai tradíció értékeinek többségét átlagos gyakorisággal emlegették, de egyesek gyakrabban a liberális eszmekörre jellemző szimbólumokat is használtak. Mindemiatt konzervatív irányultságuk csak néhány kifejezés együttes vizsgálatakor mutatkozott szignifikánsnak. Gyakori felszólalásaikban szinte mindenféle metafora és elterjedt érvelési technika megtalálható volt, így a párt ennek alapján sem mutatott karakteres képet. Kettéválásuk után valószínűleg az *MDF* és az *MDNP* is jellegzetesebb kommunikációs arculatot formál meg.

Az *FKGP* jellege viszont annál karakteresebben megadható: radikális, populistá; a képviselők érvelésük jellegzetességeivel – némiképp demagóg párt benyomását keltik, némi – ám az előző tulajdonságoknál kevésbé jellemző – nemzeti színezettel. Leginkább elkülönülő a kiscsorda frakció, a parlament többi pártjától igen sok egyedi vonással. Ilyen például a felszólalások terén is megkérdőjelezhetetlen egyszemélyi vezetés – ami

nek köszönhetően ők a legaktívabb párt –, a szimbólumok, metaforikus elemek leggyakoribb előfordulása, a leginkább konkrét, sok logikai hibával átszótt, ugyanakkor leginkább érzelmi alapú szónoklat, a magukat „a” nép, az egész társadalom érdekei letéteményeseinek tartó beállítódás, és a legtöbb erőteljes, mondhatni durva metaforikus kép. Valamennyi ideológia tárházából merítenek felszólalásaikhoz, és szinte mindenben megtalálják az aktuális céljaiknak leginkább megfelelő értelmezést – ebből következően ideológiai hátterük meglehetősen eklektikus. Nemzeti retorikájuk és közjogi szemléletük a konzervatív ideológiához köti őket – annak szociális elemei nélkül; a polgári értékekre, illetve a parlamentarizmusra való hivatkozásokkal szemben áll a piacgazdaság- és az emberi jogok kérdései iránt retorikájukban mutatkozó érzéketlenségük; a társadalom elesettjeinek általánosságban hangoztatott képviselésével pedig a modern szociális rendszerekkel, illetve az érdekképviselésekkel kapcsolatos érdektelenség szembeszítható. Sajátos kommunikációjuknak tehát csak kevés jellemzője állítható párhuzamba más frakciókéval: leginkább a KDNP hasonlóan szimbolikus, és néhol hasonlóan radikális beszédeivel; illetve az úgyszintén a kormány kérlelhetetlen ellenfelének mutatkozó Fidesz egyes felszólalásaival.

A vizsgált időszakban még egységes KDNP volt a leginkább értékelvű párt, így besorolása elég könnyű: retorikájában ugyanis zömmel keresztényszociálisnak mutatta magát. A frakcióban azonban már ekkor megfigyelhető volt – ha viszonylagos kisebbségben is, a többség karakterétől meglehetősen elütő – „nemzeti radikális” vonulat, amelyet metaforarendszere és érvelési sajátosságai az FKGP-vel rokonítanak. Az ellenzéki átlaghoz képest viszonylag kisebb aktivitást tanúsítottak, és – bár megfogalmazott értékrendszerük több elemében viszonylag közel állt az MSZP-éhez – a kormány mérsékeltebb vagy határozottabb bírálóiként léptek föl. Ezen belül azonban sajátosan rájuk jellemző témákat (erkölcs, vallás, család, innováció stb.) is megfogalmaztak.

Végül a *Fidesz*-re három kategória is jellemző: pragmatikus, liberális és radikális párt képe tükröződött parlamenti felszólalásaikból 1996 nyaráig. Konzervatív jegyek azonban már jóval kevésbé: a közös ellenzéki alapállásból adódó kormányellenességen kívül a vizsgált időszakban nem sok minden kötötte őket az FKGP-hez, a KDNP-hez, vagy akár az MDF-hez. Az elválasztó vonalak sokkal élesebbek: a racionális érvelésből, a szimbólumok hiányából vagy a tradíciók iránti érzéketlenségből az derült ki, hogy meglehetősen nehezen elképzelhető eredményes együttműködésük az ellenzék többi pártjával. Parlamenti aktivitásuk mindazonáltal igen erőteljes volt, és a kisgazdák mellett ők játszották a főszerepet az MSZP és az SZDSZ „címkézésében”. Jellemzőjük azonban az is, hogy bár az MSZP mellett ők mutatkoztak a modernizáció leegyelmezettebb híveinek, hangoztatott értékeik és az általuk vállalni kívánt érdekek köre a legszűkebb volt a vizsgált hat parlamenti párt közül.

E következtetések levonásával akár be is fejezhetnénk az elemzést. Az eredmények alapján azonban nagyon tanulságosnak ígérkezett a pártoknak a választási kampány során folytatott diskurzusával – hangoztatott témáikkal, érveikkel, retorikájukkal és szimbolikájukkal (Bóhm 1995,

Terestyéni 1994, Kovács-Tóth 1992) – való összehasonlítás; azaz a „hivatalosan” deklarált, illetve a parlamenti beszédcselekvésekben megmutatkozó önkép rövid összevetése.

Az összehasonlítás eredményeként számos azonosság, de néhány karakterisztikus különbség is adódik. Az utóbbiakkal kezdve a sort: a legnagyobb disszonancia – a politológiai elemzések alapján egyáltalán nem meglepően – a *Fidesz* választási önmeghatározása, illetve a parlamenti szereplésében megnyilvánuló jellegzetességei között tapasztalható. A fiatal demokraták 1990-ben még mint liberális pártot határozták meg önmagukat (Kovács-Tóth 1992), majd az 1994-es választások előtt „félfordulatot vettek nemzeti-liberális, illetve nemzeti-konzervatív irányba” (Bóhm 1994), amelyben szociális szempontok is hangsúlyos szerepet kaptak (Terestyéni 1994). Nos, parlamenti retorikájuk tanúsága szerint – mint arra utaltam már – ez a váltás alapvetően taktikai jellegű volt, és a *Fidesz*-es képviselők az 1994–1998-as parlamenti ciklus első felében továbbra is korábban vállalt liberális értékviláguk elemeit tematizálták; fordulatot – a baloldaltól a jobboldali liberalizmus felé közeledve – legfeljebb a liberalizmuson belül tettek. Az 1994-es választási plakátjukon gazdasági célként meghirdetett „szociális piacgazdaság” kifejezést például a parlamentben két év alatt egyetlen egyszer sem ejtették ki a szájukon, mint ahogy a „szociális problémák”-ról sem beszéltek. Egyedül az – elnevezésükben is szereplő – „polgári” minősítés az a kifejezés, ami 1994-es választási kampányuk új eleme volt, és az Országgyűlésben már 1996 nyara előtt is gyakran használtak kötődésük kifejezésére.

Az SZDSZ esetében a pragmatikus jelleg, illetve a hangoztatott értékek nagyjából megfeleltethetők egymásnak – ám a stílus már nem: a kampány során használt dinamikus, racionális érvelés, a hatékony megfogalmazás (Terestyéni 1994) a szabaddemokraták parlamenti beszédtevékenységében sokkal kevésbé mutatható ki. A KDNP képeinek változása viszont ezzel éppen ellentétes: választási anyagaik kulcsfogalmai (nemzet, Európa, szeretet) ugyan átlagot meghaladó arányban fordultak elő parlamenti retorikájukban is, de jellegtelen, csendes kampányukkal szemben parlamenti tevékenységük dinamikus, és főleg szimbólumokban sokkal gazdagabb.

Az MDF választási és parlamenti tevékenysége során egyaránt számos értéket fogalmazott meg, de mindegyiket csak kisebb intenzitással. Némileg tisztázatlan ideológiai karaktere országgyűlési tevékenységében is tükröződött tehát, de ottani beszédmódja a kampányénál erőteljesebb, a vállalt érdekek és témák köre pedig valamivel szűkebb, például az európai integráció, illetve a falvak és a munkások hangsúlyozott képvisellete egyáltalán nem található benne. E különbségek azonban kevésbé az ideológiai arculat változását, sokkal inkább a párt kampányát minősítik. Az MSZP kampánya nem volt túl karakteres, inkább hangulati jellemzőket igyekezett tudatosítani, így kevés alap kínálkozik a parlamenti tevékenységével való összevetéshez. Annál több az FKGP esetében: ennek alapján a kiscgazdák ugyanazt képviselik és ugyanolyan módon, azaz követelik a parlamentben is, amit és ahogy a kampány során – hiszen már abban is eklektikus programjukkal és népi radikalizmusukkal tűntek ki.

Hasonlóan érdekes a diskurzuselemzés eredményeinek a képviselők – egy kérdőíves vizsgálat publikált eredményeiből (Simon 1996a, 1996b, 1996c) kivehető – önértékelésével való összehasonlítás is. Az ilyen módon deklarált ideológiai önmeghatározás sajnos eltérő kategóriák segítségével történt, mert a kutatók kétpólusú skálák mentén kísérelték meg mérni a politikai identifikáció frakciónkénti különbségeit. Mégis érdekes egy-két eredményük: a bal-jobb skálán való önelhelyezés során a jobbszélre, egymás mellé került az általam radikálisnak ítélt, illetve – ami ebből a szempontból még fontosabb – önmagát az MSZP-vel szemben meghatározó két párt: az FKGP és a Fidesz. (A további sorrend – balra haladva: MDF, KDNP, MDNP, SZDSZ, MSZP – sincs különösebb ellentmondásban a korábban megállapítottakkal.) A többi párt politikusaiban élő, valamint az önmagukról deklarált Fidesz-kép – a párt parlamenti kommunikációja által is igazolható – eltéréseit mutatja azonban, hogy a más pártok minősítése alapján a fiatal demokraták már a centumba, mégpedig közvetlenül az MDNP mellé kerültek.

Még érdekesebb annak a szimpátia–antipátia skálának az eredménye, amelyen a politikusok a többi pártot osztályozták. Ennek alapján az MSZP-hez az SZDSZ, illetve a KDNP került legközelebb – ami teljesen egybeesik a beszédek jellemzőinek vizsgálatából kirajzolódó képpel. Szintén igazolható, hogy a képviselők összességében az FKGP-t helyezték maguktól legtávolabb, méghozzá igen nagy különbséggel: ugyanannyival van messzebb az FKGP az előtte levő MDF-től, mint amaz a másik pólust képviselő MSZP-től. Indirekt módon pedig a vizsgálatom keretétől választott konzervativizmus–liberalizmus–szocializmus felosztás alkalmazásának célszerűségére utal az a tény, hogy a kérdőíveken felkínált kétpólusú liberális–konzervatív skálán a szocialista képviselők nem, illetve csak igen nagy szórással tudták elhelyezni magukat.

A hónapok számára a legfontosabb megoldandó kérdéseket – válaszaik szerint – gazdasági, szociális és modernizációs problémák alkotják. A T. Ház legfontosabb funkciójának pedig – egy másik felmérés adatai szerint (Ilonszki 1996) – a törvényhozást tekintették a Parlament tagjai, és csak jóval kevésbé ítélték fontosnak például „a közvélemény orientálását”, illetve „a politika elfogadtatását”. Nos, ezek a válaszok ellentmondani látszanak vizsgálatom megállapításainak, ám megítélésem szerint inkább a képviselők „optikai csalódásait” tükrözik. Többségüket ugyanis – egyebek mellett – etikai szempont: egy ügy képviselete is motiválja, s emiatt képtelenek saját szerepük objektív megítélésére (Weber 1989).

A képviselők zöme, állítása szerint, „a nép” érdekeit képviseli elsősorban, és csak kevésbé választókerülete lakóit, valamely társadalmi csoportot vagy éppen pártját. Ezen – a képviselet egyetemesességét megfogalmazó – klasszikus liberális vélekedés a parlament funkcióváltozása, illetve a modern pártrendszerek kialakulása óta nyilvánvaló anakronizmus, amit az itt közölt eredmények alátámasztanak. Általános elfogadottságában az említett téves helyzetmegítélésen kívül szerepet játszhat az is, hogy az önfelértékelő pártrendszerekben a képviselők nemcsak egyetemesként látatják, hanem ténylegesen is egyetemesnek hiszik pártjuk, illetve saját

maguk véleményét. Szerintük tehát léteznek egyetemes érdekek, létezik az „általában vett” közvélemény – hiszen ők leginkább ezt veszik figyelembe döntéseik meghozatalakor...

JEGYZETEK

- ¹ Az adatbázist az 1994. június 24-e és 1996. július 3-a közötti 196 plenáris ülésnapon elhangzott 15 906 érdemi felszólalás teljes szövege jelentette.
- ² A konvencionális és a kommunikációs jelentés megkülönböztetése a Paul Grice által kidolgozott nyelvészeti pragmatikai irányzat (Grice 1979, 1988) alaptétele. E megközelítéssel bővebben lásd Terestyéni Tamás munkáját (Terestyéni 1981).

IRODALOM

- Angelusz Róbert 1995. *Kommunikáló társadalom*. Budapest: Ferenczy Kiadó
- 1996. *Optikai csalódások*. Budapest: Pesti Szalon Könyvkiadó
- Antal László 1976. *A tartalomelemzés alapjai*. Budapest: Magvető Könyvkiadó
- Agh Attila 1994. A közép-kelet-európai országok politikai rendszerei: azonosságok és különbségek. *INFO-Társadalomtudomány*, 29 (augusztus), 21–30.
- Babbie, Earl F. 1995. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó
- Berelson, Bernard 1952. *Content Analysis in Communications Research*. New York: Free Press
- Bourdieu, Pierre 1987. A politikai mező. *Valóság*, 1, 110–115.
- Böhm Antal 1995. Választási magatartások – a szavazás politikai kultúrája. In: *Parlament választások 1994. Politikai szociológiai körkép*. (Szerk.: Böhm Antal–Szoboszlai György.) Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 56–69.
- Grice, Paul: 1979. Jelentés. In: *Beszédaktus, kommunikáció, interakció*. (Szerk.: Pléh Csaba – Terestyéni Tamás.) Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 93–106.
- 1988. A társalgás logikája. In: *Nyelv, kommunikáció, cselekvés I.* (Szerk.: Pléh Csaba–Siklaci István–Terestyéni Tamás.) Budapest: Tankönyvkiadó, 233–250.
- Habermas, Jürgen 1993. *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest: Századvég-Gondolat
- Ilonszki Gabriella 1996. És újra itt van... In: *Magyarország politikai évkönyve 1995*. (Szerk.: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László.) Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 455–475.
- Kovács Éva–Tóth István János 1992. Ki mit mondott 1990-ben? Választási pártprogramok tartalomelemzése. *Politikatudományi Szemle*, 1, 99–123.
- Körösényi András: 1993. *Pártok és pártrendszerek*. Budapest: Századvég Kiadó
- Krippendorff, Klaus 1970. The expression of value in political documents. *Journalism Quarterly*, 47, 510–518.
- 1995. *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Budapest: Balassi Kiadó
- Kulcsár Kálmán 1995. A magyar modernizáció politikai összefüggései. *Valóság*, 11, 3–24.
- Lázár Guy 1995. Média és politikai közgondolkodás. *INFO-Társadalomtudomány*, 35. (december) 31–37.
- Minogue, Kenneth 1986. Habermas és a beszédközpontúság. *Tájékoztató*, (XVII. évf.) 5. Tömegkommunikációs Kutatóközpont
- Az Országgyűlés hiteles jegyzőkönyve (1994–1998-as országgyűlési ciklus)*. Országgyűlési Főtitkárság, Budapest. 1–196. számok (1994. június–1996. július)

- Síklaki István 1994. *A meggyőzés pszichológiája*. Budapest: Scientia Humana
- Simon János 1996a A nép képviseletében. *Népszabadság*, július 6.
- 1996b A demokrácia a Parlamentből nézve. *Magyar Nemzet*, július 20.
- 1996c Parlamenti zsebbenéző. *Figyelő*, augusztus 1., 17.
- Szabó Márton 1994a A metaforikus politika. *Politikatudományi Szemle*, 3, 91–111.
- 1994b A politikai szemantika lehetőségei. In.: *Törésvonalak és értékválasztások*. (Szerk.: Balogh István.) Budapest: MTA Politikatudományi Intézete, 525–545.
- Terestyéni Tamás 1981. *Konvencionális jelentés – kommunikációs jelentés*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont
- 1994. A politikai diskurzus válfajai, avagy választási hirdetések az országos napilapokban. In.: *Parlamenti választások 1994*. (Szerk.: Gábor Luca–Levendel Ádám–Stumpf István.) Budapest: Osiris-Századvég, 491–507.
- Weber, Max 1989. *A politika mint hivatás*. Budapest: Medvetánc Füzetek